

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

60. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2013/05

Tartalom

Ajánló

FONYÓ Istvánné: **Repozitórium itt, ... ott ... mindenütt**

Cikkek

BITAY Enikő: Az Erdélyi Digitális Adattár	203
LŐRINCZ Andrea: Szaktervezések kezelése a Budapesti Gazdasági Főiskola könyvtáraiban	217

Beszámolók • Szemlék • Referáriumok

FONYÓ Istvánné: MOKKA. A közhasznúsági tevékenységről szóló rövid tartalmi beszámoló – 2012	226
A magyarországi könyvtárak és könyvkiadók III. egyeztetési fóruma (Összeáll. az MKE Jogi Szekció Szerzői jogi munkacsoportja)	228
CHANG, Amy – BRIGHT, Kawanna: A középvezető szerepének változása a felsőoktatási könyvtárakban (Ref.: Burmeister Erzsébet)	230
BRASCHOW, Katja – HERWIG, Anja – WINTER, Agnes: A berlini Humboldt Egyetem Egyetemi Könyvtárának költészetes modellje. (Ref.: Némethné Szivi Erzsébet)	231
LAMERZ, Lennart: E-könyv a tudományban – Átok vagy áldás? (Ref.: Némethné Szivi Erzsébet)	233
VODOPIVEC, Ines: A Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár részvétele az IMPACT projektben (Ref.: Kovácsné Koreny Ágnes)	234
SCHÖPFEL, Joachim: Többlétérték hozzáadása disszertációkat tartalmazó intézményi repozitóriumokhoz (Ref.: Burmeister Erzsébet)	237
A CFL adaptálása és használata a Nyugat-Balkánon (Ref.: Ficzkó Ildikó)	239

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 60 • 2013/05

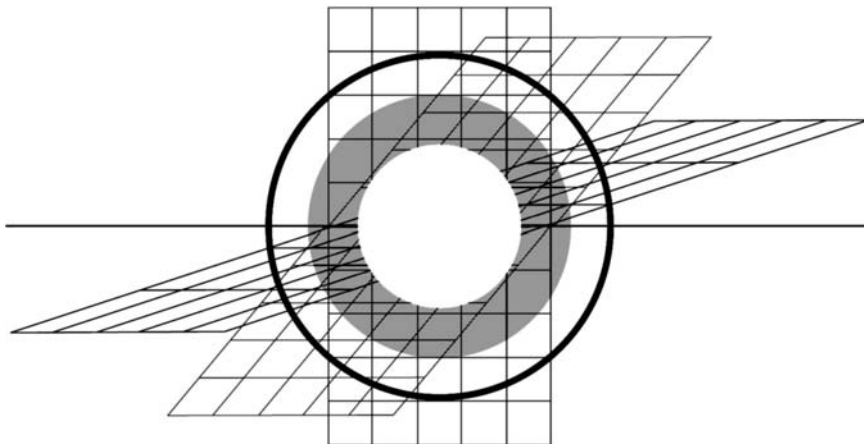
Summaries

BITAY, E.: The Transylvanian Digital Database 203

The paper presents EDA, the digital database of the Transylvanian Museum Society. In addition, it describes the Society's mission to preserve and transmit cultural heritage based on historical preliminaries, as well as the Society's commitment to modern information provision. It introduces the system of collections and of their digital versions, with a view to versatile search opportunities. It analyses the functions of repositories and open-source software, including the relating decisions taken by EDA. A separate chapter is devoted to the rarities of science history in possession of the Society, which are also part of the digital collection.

LŐRINCZ, A.: Theses at the Libraries of the Budapest Business School217

Theses are documents produced when students are about to complete their higher education (HE) studies. They well illustrate the profile of the HE institution as well as the students' fields of interest, thus they constitute both official documents and representation tools. Their preservation, registry and access belong to the traditional tasks of libraries. The six libraries operating at the Budapest Business School have adopted different practices for performing these tasks which reflect the relevant faculties' characteristics. The article describes the various aspects of collecting, storing and preserving theses, and the related services. It offers recommendations on how to develop a standardised practice and to utilise the hidden potentials of theses.

Bitay Enikő

Az Erdélyi Digitális Adattár¹

„Mi lesz sorsa íróasztalomban fél század alatt halomra gyűlt száz és ezer írásnak, oklevélnek, apró följegyzéseknek s félbeszerbe levő töredék munkának és munkaanyagának, ebben a mozgalmas és változó sorsú s feledni hamar képes világban – nem tudom”² – kérdezte Jakab Elek 1890-ben. Az Erdélyi Múzeum-Egyesületnek (EME) megalakulása óta az a küldetése, hogy gyűjtse, átmentse, megőrizze és kutathatóvá tegye a magyar nemzeti örökséghez tartozó tudományos és kulturális értékeket. A változatlan célokhöz mára két további társult: mindezen értékek a legmodernebb eszközökkel legyenek feldolgozva és váljanak hozzáférhetővé a nemzetközi kutatás számára is. Így született meg a digitális adattár gondolata.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület a megvalósult adattárt 2011. június 10-én avatta föl. Az EDA-t korszerű technikai eszközökkel, szakértői módon kívánjuk tovább építeni, fejleszteni, így szolgáltatni az erdélyi kulturális és tudományos örökség digitalizált gyűjteményeit. Az adattár ezen túlmenően hozzájárul az EME elkobzott gyűjteményeinek³ feldolgozásához, forrásdokumentumok feltáráshoz, megjelentetéséhez. Örömmel hárihatjuk hát el Jakab Elek aggodalmát.

Tematikus repozitóriumok⁴ a világhálón

Az egyetemi és kutatási intézmények tudományos anyagainak digitális adattárai (archívumai) a nyílt hozzáférés (open access) eszméjére épülnek⁵.

A nyílt hozzáférésű intézményi repozitóriumoknak (institutional repositories) három jellegzetes előnye van: egyrészt lehetőséget nyújtanak a tudományos munkák széles körű megismertetésére (az indexelő rendszerek révén hatékonyan kapcsolják be a digitalizált és feltöltött anyagokat a világ tudományos vérkeringésébe); másrészt segítik, megkönnyítik a kutatók dokumentációs munkáját (ezzel könyvtár-szolgáltatási feladatokat is könnyűszerrel ellátnak); s harmadrészt a feltöltött, szellemi értéket jelentő anyagokat biztonságosan tárolják, megőrzik.

Az utóbbi években a különféle szakterületek publikációit és tudományos eredményeit gyűjtő intézményi repozitóriumok (institutional repositories) számának növekedése figyelhető meg. A szakirodalom a PubMed Central (PMC), az arXiv és a RePEc szolgáltatásokat tekinti a tematikus

repozitóriumok mintapéldájának.⁶ Mindhárom saját fejlesztésű rendszerben épült ki.

Adamick és Reznik-Zellen 2010-ben a mintegy 150-400 szolgáltatás közül (amelyeket a különféle open archive nyilvántartásokban eddig regisztráltak) elemezték a tíz legnagyobb tematikus repozitóriumot (kilenc jellemzőt vizsgálva). A tizből nyolc szolgáltatás felsőoktatási intézményekhez kötődik. Öt repozitórium ingyenes, nyílt forrású szoftverekre épült: kettő a DSpace-re (AgEcon Search és Policy Archive), három az EPrints-re (E-LIS, AEI és Organic Eprints). Az újonnan kialakított szolgáltatásokra a nyílt forrású programok alkalmazása, illetve a repozitóriumok sokszínűsége (kezelik a jelentéseket, a konferenciaanyagokat, a disszertációkat, a multimédia-dokumentumokat, a szoftvereket, az adatállományokat stb.) jellemző. A repozitóriumok jellegzetes területei a természet- és a társadalomtudományok. Az egyetlen dokumentumtípus, amely mind a tíz repozitóriumban megtalálható: a folyóiratcikk. A tíz legnagyobb tematikus repozitórium nem reprezentálja az összeset – állapítják meg az elemzők –, a 2007-ben kezdeményezett EME-adattárra fejlődésének éveit során egyre jobban illenek a fenti megállapítások.

A gyűjtőrepozitórium-szolgáltatás kialakítása

Az EME portálján 2005-től folyamatosan jelentek meg a digitalizált tartalmak, azt követően, hogy szervezetté váltak a digitalizálási munkálatok. A digitális tartalmak sokszínűségére való igény, a digitalizált anyagok számának gyors növekedése vetette föl a gyűjtőrepozitórium-szolgáltatás kialakí-

tásának gondolatát. Keretrendszerül kereskedelmi szolgáltatók repozitórium-szoftverajánlatai álltak rendelkezésünkre (Open Repository, Digital Commons, DigiTool), ugyanakkor számos szabad forráskódú repozitórium-programcsomag között is tallózhattunk (pl. DSpace, ePrints, Fedora, BEPress, ETD-db, Greenstone, OPUS). Az utóbbi jelentette a gazdaságosabb és nyitottabb megoldást.

A nyílt forráskódú szoftverek (Open Source Software – OSS) létrejötté az 1980-as évek közepére tehető, azóta a könyvtári világban is nagyon elterjedtek. A nyílt forráskódú programok licenchez kötött termékek, amelyek azonban szabadon alkalmazhatók, futtathatók, az igényekhez alakíthatók, egyszersmind továbbfejleszthetők és továbbadhatók. Ezért a nyílt forráskód modellje szabad, közösségi együttműködésen alapuló programozási környezetet alakít ki.

A nyilvános könyvtárak és a nyílt szoftverek eszméjének hasonlóságára utal írásában *Krishnamurthy* is, hiszen a könyvtárak gyűjteményei, személyzetük szaktudása s a könyvtárak fizikai terei is szabadon hozzáférhetők, használhatja őket a nagyközönség, s mindezt a közösség finanszírozza (nonprofit szolgáltatásként).⁷ Krishnamurthy a nyilvános digitális könyvtárak „nyílt modelljének” fontosságát emeli ki, ami a szellemi tulajdon megosztásán alapul, ekképpen segítve elő a társadalom fejlődését és gazdagodását.

Nyílt forráskódú szoftver: a DSpace

Az EME 2008-ban elemezte a nyílt szoftvereket, főleg a Magyarországon leginkább elterjedt két változatot (DSpace, ePrints). A DSpace mellett két fontos érv szólt. Az egyik, hogy a dSpace szélesebb állományformátumot támogat (szöveges, kép, videó, audió), sőt, további formátumok használatára is telepíthető kiegészítés, az ePrints viszont csupán a szöveges és a képfarmátumokat támogatja. Az EME gyűjteményeinek sokfélesége szempontjából, a különböző táruk kialakításához ez lényeges szempont volt. A másik fontos szempont, hogy a böngészés lehetőségei a DSpace esetében előnyösebbek (pl. a szerző, megjelenési év, cím szerinti klasszikus keresésen felül az egyes gyűjteményeken belül is van lehetőség tallózni).

Így aztán 2009-ben, az EME megalakulásának 150. ünnepi évében elindult az EME első gyűjte-

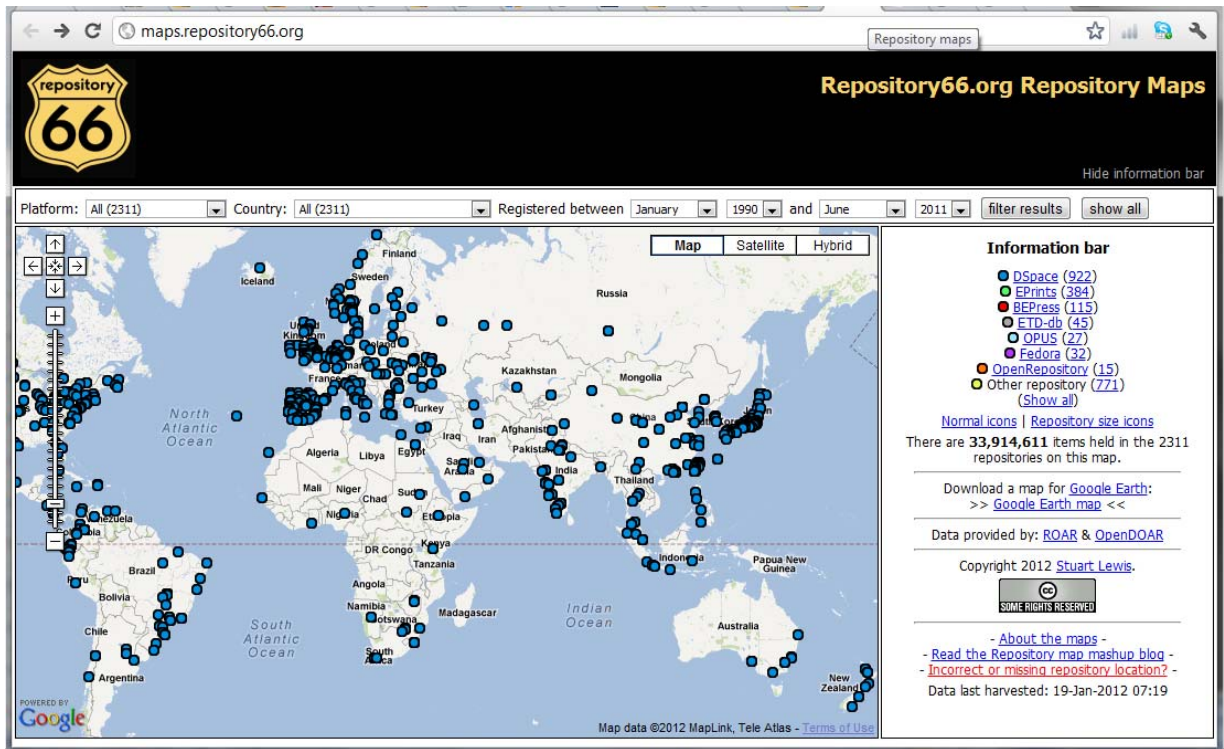
ményes repozitórium a DSpace rendszerben kiépítve, az EME adattára néven.

A DSpace a Hewlett Packard és a MIT könyvtárainak közös fejlesztése. Java nyelven írt és PostgreSQL adatbázis-kezelőre épülő rendszer. A DSpace-t⁸ eredetileg egyetemi környezetbe szánták, tudományos intézetek, illetve tanszékek szellemi termékeinek szolgáltatására (gyűjtés, tárolás, keresés, letöltés). A DSpace-platform lehetővé teszi a különböző típusú anyagok bármilyen formátumban (szöveges, kép, videó, audió) történő adattárolását és közzétételét az interneten. A rendszer indexeli az anyagait, így biztosítja a kereshetőséget és az elérhetőséget. A tartalmak a weboldalon keresztül kereshetők, böngészhetők és lementhetők.

A DSpace intézményi repozitóriumok számára kidolgozott, nyílt forrású szoftver. A benne szabadon kialakítható kategóriák követ(het)ik az intézmény struktúráját is (intézet, kar, tanszék stb.), s ezeken belül lehet elhelyezni a számukra specifikus gyűjteményeket. Könyvek, folyóiratcikkek, doktori disszertációk, oktatási segédanyagok, jelentések, prezentációk, képek, videók egyaránt tárolhatók a rendszerben. Akár a hallgatók diplomamunkái, szakdolgozatai, tanulmányai, házi feladatai is elhelyezhetők a rendszerben, mindezt egy kommunikációs csatornaként használva.

A DSpace-t 2011-ben a legelterjedtebb nyílt forrású rendszerként jegyezték. A Repository66 portálon 1999. január – 2011. június között 922 felhasználót regisztráltak⁹ (1. ábra). Dinamikus növekedése a fejlesztését is nagymértékben elősegíti, biztosítja. Hivatalosan jelenleg a DSpace-t 1314 intézmény használja aktívan avagy tesztkörnyezetben¹⁰.

A DSpace rendszerének legfelső szintjén a kategória helyezkedik el. A kategóriák s a hozzájuk tartozó alkategóriák alkalmasak egy-egy intézmény hierarchikus szervezeti felépítésének a tükrözésére is. A rendszer emiatt nagyon előnyösnek bizonyult az Erdélyi Múzeum-Egyesület számára is, hiszen az EME sokrétű feladatát lát el, s a kategóriák jól illeszkedtek a sokpillérű intézmény tevékenységéhez. 2009-ben még csak a saját anyagainkat próbáltuk elhelyezni. A 2011-ig tartó időszakban az EME-adattár struktúrája hat kategóriára épült föl (2. ábra), ami az intézményi struktúra leképeződése is (kiadó, könyvtár, szakosztályok, kutatóintézet):

1. ábra A DSpace szoftvert használó intézmények földrajzi eloszlása a világon (2011. június)

2. ábra Az Erdélyi Múzeum-Egyesület adattárának arculata (2009. szeptember 9.)¹¹

- Az EME kiadványai.
- Táruk (könyvtár, kézirattár, levéltár, érem- és régiségtár, képtár, közép- és kora újkori kőtár, néprajzi tár, régészeti tár, természettudományi tár, médiatár).
- Az EME eseménytára.
- Az EME tudományos szakosztályainak tára.
- Az EME Kutatóintézetének a tára (kutatási programok, forrásdokumentumok stb.).
- Romániai magyar tudóskataszter.

Folyamatosan kerültek a digitalizált könyvek, folyóiratok, fotók az adattárba, s elindult a muzeális gyűjtemények feldolgozása is az EME herbárium gyűjteménye miatt kialakított természettudományi tárba.

A rendszer természetesen megengedi, hogy struktúráját átalakítsa, gyűjteményeit átcsoportosítsa, ha erre igény van, hiszen a digitális tartalmak mindegyike független elérést lehetővé tevő Universal Resource Identifier¹² (URI) címet kap, amely nem érzékeny a dokumentum későbbi helyváltoztatására.

Mivel az EME intézményi repozitórium¹³ elsősorban az oktatást és a kutatást szolgálja, kettős feladatot kell ellátnia: az erdélyi tudományos örökséget hozzáférhetővé tenni, illetve a kutatókat és az egyetemi hallgatókat ellátni a legfrissebb szakirodalommal és kutatási eredményekkel. Ezért a digitalizálási terv nem korlátozódott csupán saját anyagainkra vagy egy adott szakterületre. Ennél sokkal szélesebb gyűjtési kört irányoztunk elő, s egyidejűleg igény mutatkozott más intézmények digitalizált anyagainak elhelyezésére is. E szempontok figyelembevételével alakítottuk át az intézményi repozitóriumot Erdélyi digitális adattárrá.

Az EDA felépítése

Az EDA 2011-ben épült ki, a DSpace legújabb változatát felhasználva átvette az EME-adattár teljes anyagát, s új külsőt öltött. Egyidejűleg kibővültek a tárolóegységek is, felkészülve a nagyobb mennyiségű adatgyűjtésre, tárolásra, szolgáltatásra.

Az adattárolás struktúrája

Az EDA felépítésében a DSpace struktúrájának lehetőségeit használjuk fel: kategóriák, gyűjtemény, s azokon belül tétel, köteg, állomány (bitstream). A kategóriák és a gyűjtemények a felhasználói navigációt szolgálják, a tételek képezik a konkrét digitális tartalmakat. Minden kategória tartalmaz(hat) gyűjteményt. A gyűjtemény logikailag összetartozó digitalizált anyagok halmaza. A gyűjtemények – akárcsak a bennük található tételek – leíró metaadatokkal rendelkeznek, és maguk a gyűjtemények tartalmazzák a tételek és az állományok jogosultsági beállításait is.

A tétel három részből áll: a metaadat (a feltöltött anyag szöveges leírása); a köteg (az állományok

gyűjteménye: a feltöltött fájlok, illetve a rendszer által generált fájlok, ezek lehetnek pl. .txt formátumúak, a teljes szövegű kereséshez kinyert szövegtörzs), illetve a bitstream (a legkisebb elemi rész, maga az állomány, avagy más néven: adatfolyam).

Azonosítók

Létrehozása során minden tétel kap egy külső azonosítót¹⁴. Ez egy egyedi kód, melynek felépítése a következő: <http://hdl.handle.net/HandleServer/Azonosito/SajatID>. Az EDA szervert azonosítója: 10598, ez minden tételnél megjelenik, majd ezt követi a saját azonosítója, amely minden tételnél (avagy gyűjteménynél) egyedi. Például a *Keresztény Magvető* periodikára (gyűjteményre) a következőképpen lehet utalni: <http://hdl.handle.net/10598/16264> (a KM periodika egyedi kategóriaazonosítója).

Metaadatok

A metaadatok a tételekről (akár a gyűjteményekről is) készült leíró tudást képviselik. Hasonló módon, mint a szurrogátum – az eredeti szöveget (objektumot) lényegre törően, tömören jelenítik meg, tükrözik. A digitális könyvtárakban alkalmazott metaadatok négy csoportba sorolhatók¹⁵: leíró (a dokumentum könnyű elérhetőségét, visszakereshetőségét szolgálja); technikai (a dokumentum tulajdonságait írja le: pl. szöveg-/képtípus); strukturális (a dokumentumok fizikai és/vagy logikai kapcsolatait jelzi); adminisztratív (a dokumentumhoz való hozzáférés, megőrzés, valamint a szerzői jogi feltételekkel kapcsolatos információkat rögzíti).

A DSpace-ben a metaadatok különböző szinteken vannak alkalmazva: kategória, gyűjtemény, tétel, bitstream. A metaadatok értelmezése metaadat-séma segítségével történik. Valójában a DSpace több sémát is tud kezelni, alapértelmezésben a világviszonylatban elterjedt Dublin Core-t¹⁶ használja, az aratás is DC alapon történik. A Dublin Core metaadatszabvány 2004-ben jelent meg a Magyar Szabványban: MSZ ISO 15836¹⁷. Ennek a szabványnak a használatával a digitális gyűjteményeket szélesebb körben lehet elérhetővé tenni.

Az egységes metaadatok fontossága

Az egységes metaadat használata a gyűjtemény világhálón való terjesztésének a kulcsa. A jelenlegi trend szerint a helyi vagy regionális jellegű digitális gyűjtemények olyan nagy portálokhoz csatlakoznak, amelyek lehetővé teszik az egységes felüle-

ten való keresést. Európában ilyen portál az Európai Unió által támogatott *www.europeana.eu* projekt. Célja, hogy kiinduló keresési pontot adjon az Európában működő összes digitális könyvtárnak. Nem tárolják, nem digitalizálják a dokumentumokat, hanem összegyűjtik a digitális anyagokat leíró metaadatokat, és a felhasználók számára kereshetővé teszik őket. A találati lista a dokumentumok leíró adatait, illetve a dokumentumhoz kapcsolódó linket tartalmazza, amellyel a felhasználó eljuthat az eredeti gyűjteményhez. Így az EDA számára is nyitva áll a lehetőség, hogy a már feltöltött, digitalizált anyagaival bemutathassa gyűjteményét a világnak.

Az EDA egységei (kategóriák)

Az EDA jelenleg kilenc egységből (kategória) áll – nyilván ezek is átcsoportosíthatók a további fejlesztések igénye szerint –, amelyekben a következő, különböző jellegű digitális tartalmak kapnak helyet (3. ábra):

- I. A **Tárak** elnevezésű egységben különböző jellegű gyűjtemények kaptak/kapnak helyet. Ilyenek az érem- és régiségtár, a képtár, a kéziratár, a könyvtár, a közép- és kora újkori költár, a levéltár, a médiatár, a néprajzi tár s a természettudományi tár. Létrehozásuk azt a célt szolgálta, hogy az EME egykori gyűjteményeit számba vegye, jelenlegi gyűjteményeit digitálisan is elérhetővé tegye, valamint újabb digitális állományokkal is kiegészítse azokat.
- II. Az **EME kiadványai kategória** az EME régi és új kiadványait tartalmazza. Az EME kiadói szerepe megalakulása óta fontos volt. Am jelenleg is jelentős kiadói tevékenységet folytat. 2011-ben összesen 24-et adott ki. Sok régi kiadványt szeretnénk itt elhelyezni. A kézikönyvek kategóriából két általunk gondozott értékes gyűjtemény érdemel említést: elkezdődött az *Erdélyi szótörténeti tár* digitalizálása – az első két kötet (a szerkesztők jóvoltából teljes szövegű feldolgozással) már elérhető az EDA-ban –, illetve a *Romániai magyar irodalmi lexikon* első négy kötete (4. ábra).
- III. A **tervtár** digitális tárolóegység, amelyben elsősorban meglevő terveket, felméréseket gyűjtünk össze, digitalizáljuk, és szakszerű leírást készítünk róluk. A tervtár elsősorban kolozsvári, később egész Erdélyből vett épületekről készült tervek, felmérések digitális változatát és ezek elektronikus leírását tárolja. Az épületeket települések szerint csoportosítva lehet majd a tervtárban megtalálni. Az egy épületről különböző időben készített terveket (rajzokat)

külön gyűjteményekben fogjuk elhelyezni. Jelenleg hozzáférhető a tárban a 2011 nyarán végzett kolozsvári ferences kolostor építészeti felméréseinek eredményei, nevezetesen rajzainak két állománytípusa: .pdf és .jpg, illetve a vektoriális rajzok .dwg állománya zártkörű.

- IV. Az **EME intézményi tára** az intézménnyel kapcsolatos híreket, eseményeket, plakátokat, programfüzeteket tartalmazza. Az EME-ben hét szakosztály és több fiókegyesület működik. Tudomány-népszerűsítő tevékenységük következtében gyakoriak az előadások, a különféle rendezvények. Az ezekhez digitálisan amúgy is előállított anyagokat (plakátok, műsorfüzetek, előadások, fotók, sajtóanyagok) – veszendő információkat – próbáljuk megmenteni, elhelyezni.
- V. A **kutatás** egysége a különböző kutatási programok során összegyűjtött dokumentációs anyagot tartalmazza.
- VI. Az **Előadások, szakképzések** kategóriába az EME keretében tartott előadásokkal és szakképzésekkel kapcsolatos hírek, beszámolók, műsorfüzetek, szórólapok, előadásanyagok, fotók kerülnek.
- VII. A **Tudóstár** az erdélyi tudósok életére és munkásságára vonatkozó adatokat, valamint bizonyos esetekben hagyatékuk egy-egy részét is tartalmazza.
- VIII. A **Doktori disszertációk** gyűjteménybe az EME külső és belső munkatársai által készített doktori disszertációk kivonatfüzetei kerültek. További doktori disszertációk (tézisfüzetek) gyűjtésére, elhelyezésére nyitottak vagyunk, együttműködve az egyetemi intézetekkel.
- IX. A **Periodikák** egysége a digitalizált folyóiratoknak biztosít tárhelyet, mely a Periodikák erdélyi digitális adattára (PEDA) elnevezést kapta. Itt érhető el a Keresztény Magvető 1861–2010. közötti számai (cikkekre bontva), illetve az Erdélyi Múzeum, az Unitárius Közlöny és a Nők Világa folyóiratok (nem teljes) gyűjteményei.

Tárak (muzeális gyűjtemények) az EDA-ban

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület legfontosabb eredménye, hogy *egybehordta* „a szép Erdély ritkaságait, régiségeit, természeti kincseinek válogatott darabjait”, mint ahogy ezt *gróf Mikó Imre* tűzte ki célnak az alapításkor¹⁸. Az erdélyi magyar civil társadalom összefogásával alapított egyesület hosszú éveken keresztül gyűjtötte az erdélyi magyarság múltjának tárgyi és írásos emlékeit (régészeti, művészettörténeti, könyvtári, levéltári, termé-

szettudományi – állattani, ásványtani, növénytani stb. – részlegeiben). Ezekre a gyűjteményekre

alapozva jöhetett létre 1872-ben Kolozsváron Erdély magyar tudományegyeteme is.

3. ábra. Az Erdélyi digitális adattár fő oldala (a kilenc kategória, 2012. június 11.)

4. ábra Kézírók az EDA-ban: az EMSzT (I–II. kötet) és a Romániai magyar irodalmi lexikon gyűjteményei (I–IV. kötet)

A hatalmas értékű gyűjtemények 1950-ben¹⁹ állami kezelésbe kerültek, a következő intézményekhez: a kolozsvári *Központi Egyetemi Könyvtár*, a *Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága*, a *Román Akadémia kolozsvári fiókjának könyvtára*, az *Erdélyi Történeti Múzeum*, a *kolozsvári Szépművészeti Múzeum*; illetve az ásványtani, botanikai (herbáriumok), állattani gyűjtemények a *Babeş-Bolyai Tudományegyetem* különféle karaira²⁰.

Az EME újraalakulása óta többször megpróbálta gyűjteményeinek jogi státuszát rendezni, soha le nem mondva tulajdonjogáról. Érdemi megoldás azonban máig sem született.

Az EME a magyar kulturális örökség megbonthatatlan egységének szellemében törekszik e gyűjtemények megőrzésére, kutathatóvá tételére, még akkor is, ha ezek jelenleg nincsenek a kezelésben²¹.

Az EME egykori gyűjteményeit számszerű adatokkal az 5. ábra szemlélteti.

Az EDA *Tárak* kategóriájában olyan gyűjteményeket alakítottunk ki, amelyekbe elhelyezhetjük az EME régi, illetve jelenlegi gyűjteményeinek tételeit, de nem csak azokat, hiszen a kutatók szempontjából minden tétel fontos, függetlenül a tulajdonjogtól. Jelenleg a *Tárak* alkategóriái a következők (a bennük levő tételek számát is feltüntettük):

- érem- és régiségtár [270],
- képtár [0],
- kéziratár [12],
- könyvtár [33],
- közép- és kora újkori kötár [0],

- levéltár [33],
- médiatár [1318],
- néprajzi tár [0],
- természettudományi tár [294].

Tekintsünk át röviden néhány olyan tárat, amelyekben már sikerült értékes gyűjteményeket elhelyezni.

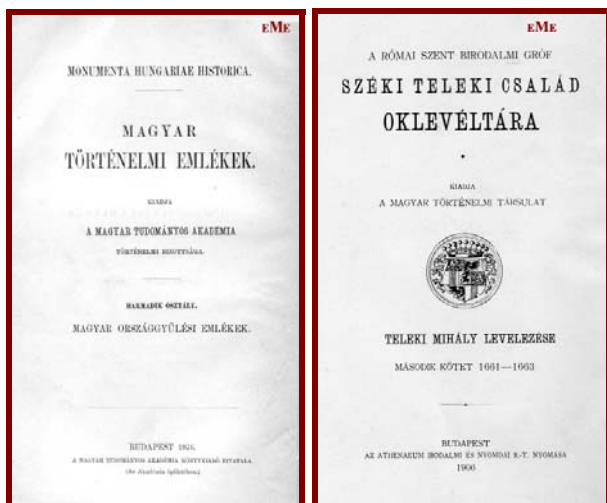
Az *Érem- és régiségtár* régészeti gyűjteményébe²³ egy kolozsvári régészeti ásatás révén került néhány tétel.

A *Kéziratárban* az EME jelenlegi gyűjteményének 12 jegyzéke tanulmányozható²⁴.

A *Könyvtár* kategóriában főleg olyan kézikönyveket terveztünk elérhetővé tenni az érdeklődők számára, amelyek hatékonyan szolgálják az erdélyi történelem és kultúra megismerését. Itt található az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* teljes 21 kötete, illetve a *Teleki Mihály levelezése*²⁵ hét kötete (6. ábra). Az *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* (Monumenta comitialia regni Transylvaniae, 1540–1699. I–XXI. Bp., 1875–1898.) a fejedelemség kori Erdély történetének legjelentősebb forráscsoportját, az országgyűlési végzéseket és az ezekhez kapcsolódó fontosabb iratokat tartalmazza. A forráskiadvány tehát az erdélyi kora újkori történetkutatás nélkülözhetetlen segédeszköze. Minthogy a XIX. század második felében megjelent kötetek ma már a közkönyvtárakban is ritkaságszámba mennek, ugyanakkor a kiadvány anyagához mutatók sem készültek, ami igen nehézkessé teszi a forrásokban való eligazodást, szükségesnek mutatkozott a kötetek digitális feldolgozása.²⁶

<p>1. Természettudományi anyagok</p> <ul style="list-style-type: none"> - 65 ezer tételből álló állattani tár - 73 ezer darabos ásványi, földtani gyűjtemény - 350 ezer darabos botanikai gyűjtemény, herbárium <p>2. Könyv-, levéltári anyag</p> <ul style="list-style-type: none"> - 350 ezer kötet könyvtári anyag, régi magyar könyvtár - 1850–1930 közötti hírlapirodalom - térkép-, metszetgyűjtemény 	<p>3. Régiségtár</p> <ul style="list-style-type: none"> - 30 ezer feletti római kori, népvándorlás-, honfoglalás- és középkori anyag - több mint 20 ezer darabból álló éremtár (benne az Esterházy-gyűjtemény) <p>4. Levéltári anyag</p> <ul style="list-style-type: none"> - középkori és újkori levelezés - Kemény József 350 kötetes kéziratgyűjteménye - több mint 5000 csomag családi és intézményi anyag <p>5. A XVII. századtól arcképcsarnok, képtár</p>
---	--

5. ábra Az EME eltulajdonított gyűjteményei²²

6. ábra Az Erdélyi Országgyűlési Emlékek és a Teleki Mihály-levelezés egyik borítója

A *Teleki Mihály levelézése* forráskiadvány Teleki Mihálynak, az Apafi kori erdélyi fejedelemség, a kuruc mozgalom kiemelkedő személyiségének a diplomáciai és magánlevelézését tartalmazza²⁷. Sajnos a több mint 5000 oldal forrásanyagot felölelő kiadványhoz sem készült mutató, ezért csupán oldalankénti átnézéssel használható, ez pedig igen megnehezíti a páratlanul gazdag levelezés beépülését a történelmi kutatásba. Ezt a hiányosságot van hivatva feloldani a digitalizált változat, hiszen eddig minden egyes kötetet korrektúrázva rögzítettünk. Főként a mutatók nélküli forráskiadványok eseté-

ben van fokozott jelentősége annak, hogy a felhasználók korrektúrázott szöveget kapnak kézhez, különben a keresés sok esetben eredménytelen. Az adattárban a gyűjtemény 7 kötete már elérhető,²⁸ év végéig az utolsó kötet digitalizálása is befejeződik, s a teljes gyűjtemény megtekinthetővé válik a világhálón.

A digitalizálási munkálatokat, a teljes szöveg korrektúrázását, valamint a metaadatolását is történész kutatók végezték, az ügy iránti lelkesedésük saját tudásuk gyarapodását s a szakszerűen fel dolgozott digitális gyűjteményt eredményezte.

A *Levéltár* egyelőre kevés tétellel kecsegtet. Itt található a jelenleg legrégebbi digitalizált tétel: *János Zsigmond* 1568. június 13-án kelt oklevele, amely magában foglalja az erdélyi káptalan ismeretlen 1406. évi oklevelét a Küküllő vármegyei Mikeszásza birtok határjárásáról. (Az eredeti példányt az EME kéziratárchívában őrizzük, *Imreh István* hagyatékában, mely a Toldalagi család levéltárából származik). Büszkék vagyunk *Bethlen Gábor* erdélyi fejedelem oklevelére 1619-ből (7. ábra), ez is az EME kéziratárchívában van *Bözödi György* hagyatéka révén (a hilibi Gál család levéltárából), valamint *I. Rákóczi György* erdélyi fejedelem saját kezű levelére, amely szintén Bözödi György hagyatéka. A dokumentumok digitalizált másai a levéltár gyűjteményét ékesítik.

7. ábra Bethlen Gábor erdélyi fejedelem oklevele (1619)

A Médiatár a fénykép-, film- és hangfelvételek gyűjteményeinek tárolására szolgál. A fényképtárban jelenleg három nagyobb gyűjtemény kapott helyet: Nagy Jenő 421 darabból álló néprajzi fotógyűjteménye, egy ipartörténeti fotógyűjtemény (a kolozsvári Tehnofrig vállalat 522 tétele), Péter János 342 házsongárdi felvételének digitalizált változata. A fényképtárban található a Mikó család néhány fotója is (17 darab). A szintén a médiatárhoz tartozó filmtárban kevés anyag van, ide helyeztünk el egy családi hagyatékból származó, rövidfilmeket tartalmazó gyűjteményt (az Orbán család hagyatékának 7 filmjét), illetve az EME megalakulásának 150. évfordulója alkalmából készült felvételeket.

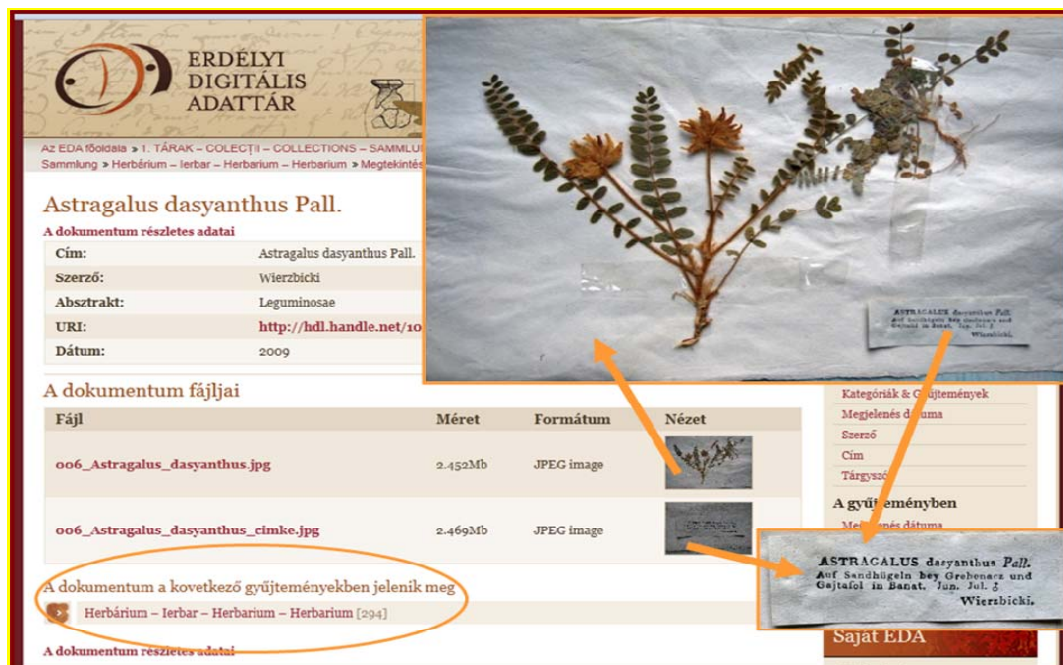
A természettudományi tár hatalmas gyűjteményei (állattani, ásványtani, növénytani – jelen megnevezésben botanikai) szóródtak szét leginkább, s ezért a legátláthatatlanabb a helyzetük. Ezeket ugyanis az EME az egyetem alapításakor (1872) átadta a különböző karoknak használatra, bérleti díj ellenében. A növénytani gyűjtemények viszonyosságairól Nagy-Tóth Ferenc ír.²⁹ Eleinte a Mikóvilla folyosóin lehetett látni a gyűjteményt, majd a park egykori intézői lakásában, ezt követően az igazgatósági épületben, de akad belőlük a Főkormánysház helyiségeiben is. 1906-ban a régi Nemzeti Színház még használható termében tárolták a botanikai múzeum anyagát.³⁰

A természettudományi tár botanikai gyűjteményei – a herbárium

Az EME-nek jelentős herbáriumgyűjteménye van a botanikus kertben, de még nem találtuk meg a módját, hogyan kezdjük el annak a feldolgozását, viszont rátaláltunk egy másik érdekes gyűjteményre az Unitárius Kollégiumban, amely a szakemberek számára nagyon izgalmas, hiszen eddig nem ismerhették, nem tanulmányozhatták.

A már feldolgozott gyűjtemény 294 tétele ízelítőt kíván adni azoknak a herbáriumoknak az anyagából,³¹ amelyek részben feldolgozatlanul találhatók meg Kolozsvár tanintézményeinek természetrajzi múzeumaiban (8. ábra).

Az általunk feldolgozott és bemutatott herbárium lapok a kolozsvári Unitárius Kollégium kiemelten értékes és gazdag növénytani gyűjteményéből származnak, az iskola biológiai múzeumában lelhetők fel.³² A gyűjtemény legnagyobb része két gyűjtőtől származik. Wierzbicki és Johann A. Heuffel gyűjtései a Bánságból, döntően a mai Románia területéről, az 1800-as évek közepéről származnak, tehát a gyűjtemény kora igencsak említésre méltó.³³

8. ábra A herbárium gyűjtemény egyik tétele az EDA-ban (2012. június 11.)

Online kutatás az EDA-ban

Az EDA az online kutatást is elősegít(het), hiszen maga a tudományos kutatás is egy információgyűjtő és -termelő rendszer, a naprakész forrásanyag pedig alapvető követelmény. Ezeknek az anyagoknak a begyűjtésére, illetve a részeredmények, majd végső eredmények tárolására is alkalmas az EDA, ugyanakkor lehetőség van az adatkeresésre, illetve a bővítésre is. Mindemellett csoportkommunikációra és az adatok rendszerezésére is van mód az EDA-ban, mivel az adattár megengedi a gyűjtőkör, a csoport meghatározását, belépési és hozzáférési joggal saját gyűjtemény létrehozását.

Erre példa a technikatörténeti kutatások terepmunkáinak adatgyűjtése. A tárban a helység neve az alkategória, s azon belül három gyűjtemény található: a terepmunka anyagai (többnyire fotók, vázlatrajzok, jegyzetek, interjúk), a forrásdokumentumok (pl. a parókián, a papi számadásokból készült digitalizált dokumentumok, avagy a levéltári dokumentációk), illetve a feldolgozott anyagok (itt található a felmérések eredményei: rajzok, leírások, fotók vagy akár a végtermék: a tanulmány, avagy a kötet). A kutatás révén sok anyag gyűlik össze, ezek szakszerű metaadatolására a kutatók a leg-hivatottabbak, így a digitalizálási munka a kutatás folyamatában el is készül. Természetesen ezek zártkörű információk mindaddig, amíg a kutatás le nem zárul, avagy a kutatók nem rendelkeznek róla másként. A digitalizált anyagok a zárolás alól feloldva tüstént értékes forrásanyaggá válnak más kutatók számára is, megkímélve ezzel a hasonló témában kutatókat az időigényes terepmunkáktól.

Tudóstár az EDA-ban

Az EME több évig gyűjtötte az adatokat a Romániai magyar tudóstársadalom kataszterbe, melynek publikus adatait a honlapján jeleníti meg (www.eme.ro/rmtk). Az adatgyűjtés s az adatok időnkénti frissítésének szükségessége, az új tagokkal való bővítés azt a benyomást kelti, hogy ezt a munkát lehetetlen befejezni. Csupán arról van szó, hogy ez folyamatos adattári gyűjtőmunkát igényel, amelynek tartalmát s szolgáltatási formáját időnként át kell gondolni, hogy hatékonyak, eredményesek legyünk. A kutatók, egyetemi oktatók saját adataikat (CV, publikációs lista) a saját intézményük honlapján is kötelesek frissíteni, a különböző pályázatokhoz is kénytelenek összeállítani publikációs listájukat, olykor román vagy angol nyelven is. Az adatgyűjtést ez a tény is nehezítette. Az EDA kialakításával új lehetőség nyílt a

kutatók munkáinak – de nem csak a publikált dokumentumainak, akár kéziratoknak, tanulmányoknak, jegyzeteknek – szakszerű elhelyezésére, ezáltal a széles körű nyilvánosságra hozásra, a kereshetőségre, elérhetőségre s akár letöltésekre is.

Az újonnan kialakított tárba a nagyjainkat (többnyire erdélyi tudósokat) szeretnénk elhelyezni. A tudóstár nem egyszerű lexikon – amely a benne szereplők nevét, fotóját és életének, munkásságának rövid leírását tartalmazza –, annál jóval több. A munkákon kívül a róla szóló irodalmat és a hagyatékot is gyűjtjük, mert az legalább annyira jelentős, mint a saját alkotások, hiszen az illető tudós az általa művelt tudományterületről nagyon sok fontos információt, anyagot gyűjtött össze.

A tudóstár „nagyjaink” kategóriájában az egyes személyek képezik az alkategóriákat, s ezen belül mindegyiknél négy gyűjteményben helyezük el a megfelelő tételeket: portré (ebben található a tudós rövid életrajza s egy jellemző önarcképe); munkái; róla szóló irodalom; képek (ebben a gyűjteményben helyezük el a további fotókat); hagyatéka.

A nagyjaink tárának kiindulópontját a 2009-ben megjelent jubileumi kötet képezte,³⁴ melyben 16 személyiségről tudósítottunk. Természetesen ezek az információk s a nagyjaink száma is kiegészítésre szorul, ebben hivatott segítségünkre lenni a nagyjaink tár digitális változata. Jelenleg minimális információk találhatóak a tárban. A következő személyekről vannak adatok: *Apáthy István* (1863–1922), *Brassai Sámuel* (1797–1897), *Csíkszeredai Szabó József* (1805–1872), *Debreczeni Márton* (1802–1851), *Farkas Gyula* (1847–1930), *Gelei József* (1885–1952), *Gróf Mikó Imre* (1805–1876), *György Lajos* (1890–1950), *Kántor Lajos* (1890–1966), *Kelemen Lajos* (1877–1963), *Koch Antal* (1843–1927), *Kristóf György* (1878–1965), *Páter Béla* (1860–1938), *Pósta Béla* (1862–1919), *Szabó Károly* (1824–1890), *Szabó T. Attila* (1906–1987), *Szepesszombati Genersich Antal* (1842–1918) és *Tavaszy Sándor* (1888–1952).

A tudóstárba Debreczeni Márton³⁵ „adathalmazát” kezdtük elhelyezni, bővíteni (9. ábra). Ez a munka, az adatgyűjtés azért is volt izgalmas, mert nagymértékben kötődik az EME-hez, egykori kéziratárához is. Debreczeni Márton munkásságának fönmaradt hagyatékát 1851-ben fiai, *Debreczeni Balázs* és *Kálmán* átadták gróf Mikó Imrének, az EME alapítójának, aki a hagyatékot nagy gondossággal rendszerezte és megtalálta benne a *Kióvi*

csata című eposz kéziratát is, amelyet aztán 1854-ben közzétett. Emiatt Debreczeni Márton sokan csupán mint literátort emlegetik, a bányamérnök, tudós, felfedező kevésbé ismert, kézíratainak feltárása, közzététele s kutatása ezért is fontos.

Az irathagyaték a Rhédey–Mikó család gyűjteményeként az EME levéltári gyűjteményébe került (utolsó hivatalos nevén az *Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára*). E gyűjteményt jelenleg zömében a *Román Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága* őrzi, a másik részét a *Kolozsvári Egyetemi Könyvtár*. Mindkét intézménnyel együttműködve sikerült a teljes DM-hagyatékot szkennelni, illetve lefotózni. A gyűjtemény feldolgozása, metaadatolása még folyamatban van, egy részt már elhelyeztünk a tárban a „hagyatéka” gyűjteménybe (zártkörű rendszerben használható). A kutatás lezárásakor válik publikussá a *róla szóló irodalom* gyűjtemény, mely jelenleg 30 tételt tartalmaz.

Periodikák az Erdélyi digitális adattárban (PEDA)

A *Periodikák erdélyi digitális adatbázisában* (PEDA) tudományos folyóiratok kapnak helyet. A gyűjtemény célja, hogy olyan periodikákat tároljon és tegyen hozzáférhetővé a nagyközönség számá-

ra, amelyek Erdélyben születtek vagy valamilyen módon kapcsolódnak Erdélyhez. Nemcsak a kurrens számok digitális változatainak elhelyezésére törekszünk, hanem sok esetben a régi, nehezen hozzáférhető lapszámok elérhetővé tételére is. A gyűjtemény kereshető, tárgyszavazott, az egyes számok tanulmányonként lebontva és kötetenként is bekerülnek a PEDA-ba. Jelenleg a *Keresztény Magvető* (1861–2010 közötti számai, cikkekre bontva), illetve az *Erdélyi Múzeum*, az *Unitárius Közlöny* és a *Nők Világa* folyóiratok (nem teljes gyűjteménye) érhetőek el.

Keresési lehetőségek az EDA-ban

A digitalizált anyagok már az elhelyezésük pillanatától kezdve kereshetők. A szöveggel rendelkező dokumentumok (.doc, .pdf, .pps stb.) akár teljes szövegükben is kereshetők, de fontos keresőkulcsok a metaadataikban levő adatok, ezekre a szerző, cím, tárgyszó, feltöltési dátum kiválasztásával találhatunk rá. A médiaanyagok esetében még nagyobb a szerepe a metaadatok pontos kitöltésének, hiszen ezek azok a kereshető szövegrészek, amelyek révén el lehet jutni a digitalizált tételhez (a fotó, a hang és a videó formátumoknál).

The screenshot shows the EDA website interface. At the top, there's a navigation bar with 'RO | HU | EN | DE' and the EDA logo. The main content area is titled 'Debreczeni Márton (1802–1851)'. Below the title, there's a search bar with the text 'Keresés ebben a kategóriában és gyűjteményeiben:'. To the right, there's a search sidebar with 'Keresés az EDA-ban' and options for 'Keresés az EDA-ban' and 'Keresés a gyűjteményben'. Below the search bar, there's a list of categories: '1. Portré [1]', '2. Munkái [0]', '3. Róla szóló irodalom [30]', '4. Képek [0]', and '5. Hagyatéka [18]'. A document preview is shown with the title 'BÁNYÁSZATI ÉS KÖHÁSZATI LAPOK'. Orange arrows point from the text in the main article to the search bar and the document preview.

9. ábra Az EDA tudóstárában: Debreczeni Márton gyűjteményei³⁶

Az EDA-ban tehát megvan a klasszikus keresési lehetőség: begépelni a felkínált mezőbe a keresőszót a jobb oldali menüben (10. ábra). Kereshetünk a teljes adattárban, illetve kategóriákban, alkategóriákban, avagy akár egy-egy gyűjteményen belül is (lásd 10. ábra, szintén a jobb oldali menü). A felhasználó kereshet a teljes szövegben vagy böngészhet kategória, gyűjtemény, megjelenési év, cím, szerző, illetve tárgyszó szerint.

Speciális keresésre is van lehetőségünk: egy keresőszó begépelése után további szűrőket adhatunk meg, ami szűkíti a keresést, így könnyebben eljutunk a keresett tételhez (lásd 10. ábra jobb alsó keresőrendszer). A szavak/kifejezések szerinti keresés pontosítása történhet cím/szerző/tárgyszavak/megjelenés dátuma vagy egyéb szó megadásával.

A rendszer a teljes szövegben képes keresni, ez növeli az anyagok kutathatóságát és használhatóságát. A kép formátumú dokumentumokat – mert kézzel írottak vagy egyéb okból nem OCR-ezhetők³⁷ –, a metaadat alapján lehet keresni.

Zárásnak azt a néhány sort szánom, amelyet az Erdélyi digitális adattár avatásán is elmondtam: „A múltunk, a kultúránk, a tudás az örökségünk. Őrizzük, tároljuk, használjuk, gyarapítsuk, hiszen a mi értékünk, a mi jövőnk!”

Szívesen várjuk a megjegyzéseket, javaslatokat az EDA hatékony működése érdekében (eda@eme.ro). Az adattárban sokrétű keresési lehetőség működik, a dokumentumok letölthetők, illetve a saját gyűjtésű kutatási adatok elhelyezhetők, ugyanakkor nyitott más intézmények digitális gyűjteményeinek szakszerű tárolására és hozzáférhetővé tételére.

The image shows a screenshot of the EDA search interface. The main search area is titled "Keresés az EDA-ban" and features a search input field with a "Mehet" button. Below this is a keyboard layout for selecting characters. The interface also includes a "Keresett szöveg:" field and a "További szűrő:" dropdown menu with options like "Teljes szövegben", "Cím", "Szerző", "Tárgyszó", and "Megjelenési dátum". At the bottom, there are filters for "Találat/oldal" (10), "Tételek rendezésének kritériuma" (Relevancia), and "Sorrend" (Csökkenő). On the right side, there is a sidebar with "Keresés az EDA-ban" and "Böngészés" sections, including options for "Keresés az EDA-ban" and "Keresés a gyűjteményben", and a "Speciális keresés" section with "Böngészés" options for "A teljes EDA-ban" and "A kategóriákban".

10. ábra Keresési típusok (lehetőségek) az EDA-ban

Megjegyzések, hivatkozások, irodalom

¹ URL: <http://eda.eme.ro/>

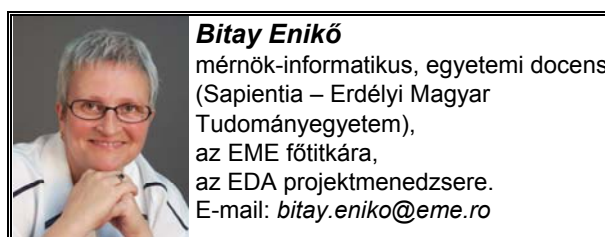
² JAKAB Elek: A „Keresztény Magvető” megalapítása. Keresztény Magvető, Kolozsvár, 1890. 25. köt. 1. sz. (január-február). p. 35. URL: <http://eda.eme.ro/handle/10598/19971> (2012. 06. 21.)

³ A kommunista diktatúra több civil intézménnyel együtt 1950-ben felszámolta az EME-t, lásd a jegyzőkönyvet: Egyesületi közlemények. Jegyzőkönyv az Erdélyi Múzeum-Egyesület önkényes megszüntetéséről (1950.) Jegyzőkönyv. Erdélyi Múzeum. 53. köt. 1991. 1–4. sz., 183 o. URL: <http://hdl.handle.net/10598/24409> (2012. 06. 13.)

- ⁴ A repozitórium szóhasználatot a szakma az új szabványokon épülő tárolók megjelenésével ajánlja, hiszen az adattár, archívum kifejezéseknél többet sugall.
- ⁵ KARÁCSONY Gyöngyi: A Debreceni Egyetem elektronikus archívuma: a nyílt hozzáférés lehetőségei. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 54. köt. 8. sz. 2007. URL: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4765&is_sue_id=485 (a megtekintés dátuma: 2012. 06. 09.)
- ⁶ ADAMICK, Jessica – REZNIK-ZELLEN, Rebecca: Trends in Large-Scale Subject Repositories. D-Lib Magazine. 16 köt. 11/12. sz. 2010. <http://www.dlib.org/dlib/november10/adamick/11adamick.html> (2012. 06. 09.)
- ⁷ KRISHNAMURTHY, M.: Open Access, Open Source and Digital Libraries: A Current Trend in University Libraries around the World. Program: electronic library and information systems, 42. köt. 1. sz. 2008. p. 48–55. <http://www.ingentaconnect.com/content/mcb/280/2008/00000042/00000001/art00004> (2012. 06. 09.)
- ⁸ URL: www.dspace.org (2012. 06. 09.)
- ⁹ A Repository66 portál 1999. január – 2011. június között mintegy 2311 intézményi repozitóriumot jegyez, melyek szabad forráskódú programokra épültek (DSpace, ePrints, BEPress, ETD-db, OPUS, Fedora, OpenRepository és egyéb): URL: <http://maps.repository66.org/> (2012. 06. 11.)
- ¹⁰ Lásd a DSpace honlapján: URL: <http://www.dspace.org/whos-using-dspace> (2012. 06. 11.)
- ¹¹ Az Erdélyi Múzeum-Egyesület adattárát 2009. szeptember 10-én mutatták be az EME 150. évfordulója alkalmából az OSZK-val közösen rendezett jubileumi kiállítás sajtótájékoztatóján Budapesten.
- ¹² Egységes erőforrás-azonosító.
- ¹³ A repozitórium szóhasználatot a szakma az új szabványokon épülő tárolók megjelenésével ajánlja, hiszen az adattár, archívum kifejezéseknél többet sugall.
- ¹⁴ Megjegyzés: A kategóriákhoz létrehozásukkor is társul egyedi kód.
- ¹⁵ VOJNAR, Martin: Standardy digitálních knihoven – nové zkratky. = A digitális könyvtárak szabványai – új rövidítések. (Prókai Margit ford.) Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 54. köt. 4. sz. 2007. URL: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4683&is_sue_id=481 (2012. 06. 11.)
- ¹⁶ A Dublin Core (DC) metaadatszabvány alkalmazásának célja egy könnyen alkalmazható adatstruktúra kidolgozása volt. Kezdetben 13 elemet tartalmazott, később 15-re bővült. = BOR Balázs: Digitális könyvtári képgyűjtemények és metaadataik. Szakdolgozat. Kölcsey Ferenc Református Tanítóképző Főiskola. Debrecen, 2010. p. 16–17. URL: <http://mek.oszk.hu/08300/08348/08348.pdf> (2012. 06. 11.)
- ¹⁷ A Dublin Core Metaadat Kezdeményezés (The Dublin Core Metadata Initiative, DCMI) az Ohio állambeli Dublinban, 1995-ben tartott meghívásos munkaértekezleten született, melyen könyvtárosok, digitális könyvtárak kutatói, tartalomszolgáltatók és jelölőnyelv-szakértők találkoztak, hogy információforrások keresésére vonatkozó szabványokat korszerűsítsenek. Az alapadatelemek áttekinthető, kis csoportját tartalmazó eredeti Dublin Core metaadat-elemkészlet hamarosan világméretű érdeklődést keltett az információszolgáltatás, a művészetek, a tudományok, az oktatás, a gazdaság és a kormányzati élet területén. = Magyar szabvány MSZ ISO 15836. Információ és dokumentáció. A Dublin Core metaadat-elemkészlete. 2004. szeptember URL: <http://www.mszt.hu/dokumentumok/134715.pdf> (2012. 06. 11.)
- ¹⁸ A kolozsvári Vigadó nagytermében, az EME alakuló közgyűlésén hangzottak el 1859. november 23-án az alapító gróf Mikó Imre lelkesítő szavai: „egybehordani a szép Erdély ritkaságait, régiségeit, természeti kincseinek válogatott darabjait és egy táborban egyesíteni azokat, kik a tudomány örök céljaiért dolgoznak és lelkesednek” = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése (1859–1934.). György Lajos (szerk.). Kiadja az EME, Kolozsvár, 1937. p. 3. URL: <http://hdl.handle.net/10598/14154> (2012. 06. 13.)
- ¹⁹ Lásd a 4. számú jegyzetet.
- ²⁰ Lásd: Egyesületi Közlemények. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület közgyűlésének állásfoglalása tudományos gyűjteményeivel kapcsolatosan. = Erdélyi Múzeum, 68. köt. 1-2. sz. 2006. p. 151–153. URL: <http://hdl.handle.net/10598/24407> (2012. 06. 13.)
- ²¹ Uo. p. 152.
- ²² BITAY Enikő: Az erdélyi kulturális és tudományos örökség a világhálón. Bemutató előadás az EDA avatásán 2011. június 10. URL: <http://hdl.handle.net/10598/15109> (2012. 06. 14.)
- ²³ Ez a gyűjtemény a kutatás feldolgozásáig, publikálásáig csak zárt körben használható.
- ²⁴ Az EME 1990. évi újraalakulásától újakezdte a kéziratok és az erdélyi magyar tudósok és közéleti személyiségek hagyatékainak gyűjtését, megakadályozva ezen értékek szétszóródását. Lásd Az EME jelenlegi kéziratára (BOGDÁNI Zsolt) = (Sipos Gábor szerk.) Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei. EME, Kolozsvár, 2009. p. 350.
- ²⁵ TELEKI Mihály levelezése (A római szent birodalmi gróf széki Teleki család oklevéltára) I–VIII. Szerk. Gergely Samu. Budapest 1905–1926. Összesen 5051 oldal.

- ²⁶ A teljes gyűjtemény itt érhető el: URL: <http://hdl.handle.net/10598/9108>. (2012. 06. 14.)
- ²⁷ TELEKI Mihály (1634–1690.) tanácsúr politikai pályája a fejedelemség egyik legmozgalmasabb idejére esik, amikor voltaképpen az ő kezében futottak össze az erdélyi politika szálai. A kiadvány rendkívül fontos a 17. század vége eseményeinek megismeréséhez és megértéséhez.
- ²⁸ URL: <http://hdl.handle.net/10598/9109>. (2012. 06. 14.)
- ²⁹ NAGY-TÓTH Ferenc: Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Természettudományi Szakosztályának megalakulása és gyűjteményei. = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület gyűjteményei. (Sipos Gábor szerk.). Kolozsvár, EME kiadó, 2009. p. 175–176.
- ³⁰ Mint ahogy ezt olvashatjuk dr. RICHTER Aladár igazgató beszámolójában a 7 m széles és 13 m hosszú teremről, aki még mindig a „Botanikus Múzeum külön pavillonja” megépítésére törekszik. Lásd dr. RICHTER Aladár: Jelentés a növénytárról. = Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Évkönyve az 1906. évről. (dr. Schilling Lajos szerk.). Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület, 1907. Kolozsvár. p. 84.
- ³¹ URL: <http://hdl.handle.net/10598/9131>.
- ³² A feldolgozást az Erdélyi Múzeum-Egyesület megbízásából Dr. RUPRECHT Eszter egyetemi adjunktus (Babeş-Bolyai Tudományegyetem) és ÖLVEDI Tamás Botond magiszteri hallgató (Babeş-Bolyai Tudományegyetem) végezte.
- ³³ Érdekességképpen feldolgoztuk PÁTER Bélának, a Kolozsvári Magyar Királyi Egyetem, a mai Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Növénytan Tanszékének és a Növénytár két évre (1913–14) kinevezett vezetőjének, „Sásgyűjteményét” is, mely egy külön mappában található meg a kollégium gyűjteményében.
- ³⁴ A kötet az „EME keretében formálódott tudós nemzedékek sorából mutat be tizenhat tudósportrét, azokat, akik nemcsak az erdélyi, de az egyetemes magyar tudományosság történetébe is beírták nevüket, és az Erdélyi Múzeum-Egyesületben meghatározó szerepet tölthettek be. Számukra a tudomány nem foglalkozást jelentett, hanem hivatást. Életművükben a kettő elválaszthatatlanul összefonódott, és ez példa lehet az utókor számára is”. Lásd KOVÁCS KIS Gyöngy (szerk.): Hivatás és tudomány. Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2009., Kolozsvár. URL: <http://hdl.handle.net/10598/15465>. (2012. 06. 18.)
- ³⁵ DEBRECZENI Márton (1802–1851.) bányász mérnök és feltaláló, a reformkori erdélyi bányászat megújítója és úttörője, író, szótárszerkesztő, a korabeli erdélyi értelmiségi elit jelentős tagja volt. Munkásságából kiemelhető a bányászat tudományos alapokon történő megreformálása, Erdély pénzügyi igazgatásának átszervezése, de gazdag irodalmi tevékenysége is.
- ³⁶ URL: <http://hdl.handle.net/10598/13250>. (2012. 06. 18.)
- ³⁷ OCR – optikai karakterfelismerés (rövidítése OCR, az angol optical character recognition szavakból ered). Az OCR a számítástechnikában olyan eljárás, mely lehetővé teszi az analóg írásszöveg (papírról szkennelt) átalakítását digitális formába.

Beérkezett: 2013. IV. 15-én.

Küszöbön az e-book boom

Csordás Attila, az eKönyv Magyarország Kft. cégvezetője szerint már idén robbanásszerű növekedés várható az elektronikus könyvek értékesítésében. A teljes könyvpiacra még mindig nagyon kicsiny részesedése van az e-bookoknak, a tavalyi 20 milliós forgalom idén várhatóan több mint duplájára növekszik – véli Csordás Attila, aki szerint nagy szerepe van ebben, hogy a hazánkban kapható e-könyvolvasók ára tavaly 30 ezer forint alá esett (két évvel korábban még 40-50 ezret kellett fizetni értük). A bővülést segíti, hogy egyre több hazai kiadó elkezdje az e-könyvek forgalmazását. Ez a szegmens mintegy tízedét fedi le a *Shoptline-webáruház Nyrt.* (korábban Bookline) és a *Lira Könyv Zrt.* által 2010-ben alapított eKönyv Magyarország Kft.

Tavaly 30 százalékkal nőtt az elektronikus könyvek (hangoskönyv, cd, cd-rom, digitális könyv) értékesítése fogyasztói áron számolva 2011-hez képest, és meghaladta az 535,6 millió forintot – derül ki a *Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése* összesítéséből. Ez ugyan még nem éri el a teljes magyarországi könyvforgalom egy százalékát sem (az 58 milliárdos teljes piacnak a 0,92 százaléka), de a fejlődés látványos. Az egyesülés jelentése szerint az e-book-ok eladása bővül, míg a cd-k és hangoskönyveké csökken, illetve stagnál.

/Napi Gazdaság, 2013. május 13./

(F.Iné)

Lőrincz Andrea

Szakedolgozatok kezelése a Budapesti Gazdasági Főiskola könyvtáraiban

A szakdolgozat a felsőfokú tanulmányok lezárásakor keletkező dokumentum, amely jól illusztrálja az intézmény képzési profilját és a hallgatók szakmai érdeklődési körét. Őrzése, nyilvántartása és használatának biztosítása hagyományosan a könyvtár önként vállalt feladata. A Budapesti Gazdasági Főiskolán működő hat könyvtár különböző gyakorlatokat alakított ki, amelyek a kari sajátosságokat is tükrözik, egyben felvetik a kérdés szabályozásának szükségességét is.

A szakdolgozatokról

A szakdolgozat definícióját a *Magyar Nagylexikon*-ból idézem: „szakdolgozat, diplomamunka: az egy.-i v. főiskolai tanulmányokat lezáró, nagyobb terjedelmű írásbeli munka. A hallgatók tananyagát képező valamely alapvető tudományág köréből választott elméleti v. tud.-osan megalapozott gyakorlati téma kidolgozása önálló kutatómunkával, ill. a szakirodalmi források értékelő felhasználásával.”

[1] Az értelmezés szerint tehát a szakdolgozattal kapcsolatban elvárás annak bemutatása, hogy a hallgató tanulmányai során mennyire sajátította el az önálló ismeretszerzés és a tudományos munka alapjait, illetve az is, hogy milyen színvonalon képes írásban visszaadni a megtanultakat.

Ez a dokumentumtípus Magyarországon 1952-ben kapott hivatalos státuszt, amikor is minisztertanácsi határozat szabályozta az államvizsga és a diplomatervezés rendszeresítését. [2] Ettől kezdve 1995-ig, a levéltári törvény [3] megszületéséig a közgyűjtemények számára a szakdolgozatok iratnak minősültek, kezelésük a levéltárak hatáskörébe tartozott volna. A feltételes módot az indokolja, hogy a szakdolgozatokat a gyakorlatban inkább a könyvtári dokumentumok körébe sorolták; jelenleg is nagyon kevés azon felsőoktatási levéltárak száma, amelyek szakdolgozatokat őriznek. [4] A diplomamunkák könyvtári kezelését az indokolja, hogy bár kéziratok, a nyilvánosságra kerülés szándékával készültek és szerzői jogok fűződnek hozzájuk. Mindezen tulajdonságok nem egyetlen egzakt szabályból vezethetők le; épp ellenkezőleg, a szakdolgozatokat jogi szempontból a szabályozatlanság jellemzi: sem a levéltári, sem a könyvtári, sem a nemzeti felsőoktatási törvény nem rendelkezik róluk. Az évek során különböző szervek-

től, testületektől születtek ajánlások és értelmezési kísérletek [5], de ezek továbbra sem teremtettek alapot az egységes kezelésre. Jelenleg Magyarországon minden felsőoktatási intézmény maga dönti el, hogy milyen keretek között gondoskodik a szakdolgozatok megőrzéséről, tárolásáról, feltárásáról és szolgáltatásáról. A helyzetet bonyolítja, hogy a szakdolgozatok kétféle formátumban is elkészülhetnek: elektronikusan és papíron. Ugyan a legtöbb intézményben a papír változattal dolgoznak a záróvizsga folyamatában, a megőrzés (és az esetleges szolgáltatás) azonban már csak a digitális változatra terjed ki. Erre három gyűjtemény is lehetőséget ad: a már említett levéltárak és könyvtárak, illetve a repozitóriumok – utóbbi csak az elektronikus, előbbieket mindkét változat kezelésére alkalmasak. A repozitóriumok építése általában könyvtári feladat, így ismét a könyvtáraknál kötötünk ki, mint a szakdolgozatok gondozóinál.

A szakdolgozatok szabályozottsága a Budapesti Gazdasági Főiskolán

A *Budapesti Gazdasági Főiskola (BGF)* 2000. január 1-jén alakult három, korábban önálló főiskola integrációjával. A *Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola*, a *Külkereskedelmi Főiskola* és a *Pénzügyi és Számviteli Főiskola* azóta karként működik (*KVIK*, *KKK* és *PSZK*), amelyekhez 2011-ben – kiválva a *PSZK*-ból – a *Gazdálkodási Kar Zalaegerszeg (GKZ)* csatlakozott. A *PSZK* részét képezi a *Salgótarjáni Intézet*. A karok működését és vizsgálatunk tárgyát, a szakdolgozatok kezelését központi szinten meghatározott szabályzatok befolyásolják elsősorban. Dolgozatomban az egyes főiskolai és könyvtári szabályzattípusokat egyesével vizsgálom meg a szakdolgozatokra és

kezelésükre vonatkozóan, akár szó szerint idézve belőlük, hogy illusztráljam a könyvtári gyakorlatot.

A *Tanulmányi és Vizsgaszabályzat (TVSZ)* 2012. szeptember 1-jétől hatályos változata szerint a szakdolgozat témájáért, az elkészítés segítéséért (konzultáció) a szaktanszékek felelősek, a tárolásért viszont a könyvtárak. Az 57. § 6. bekezdése értelmében „a szakdolgozatok legfeljebb két példányban bekötött formában és egy példányban elektronikus formában, a nyomtatott formával teljesen megegyezően számítógépes adathordozón kerülnek beadásra. A bekötött egyik példányt a hallgató a záróvizsgát követően visszakérheti, a másik példány a kari könyvtárban marad, ha annak Gyűjtőköri szabályzata azt előírja. A szakdolgozat elektronikus változata a kari könyvtárba kerül (online feltöltés vagy adathordozón történő tárolás formájában), és ezeket a kari könyvtárak a szabályzatuknak megfelelő módon és ideig őrzik.” [6]

A *Szellemtulajdon-kezelési szabályzat* [7] is foglalkozhatna a szakdolgozatokkal, de ezt nem teszi, mert csak a szolgálati vagy alkalmazotti jelleggel készült művekre vonatkozik, tehát a BGF oktatói és kutatói által írt munkákra.

Az *Iratkezelési Szabályzat* és a hozzá kapcsolódó *Iratláti terv* [8] – tartva magát a hatályos levéltári törvényhez, miszerint a szakdolgozat nem irat – nem rendelkezik a szakdolgozatokról, csak a záróvizsgálóhoz kapcsolódó iratokról (bár az nincs részletezve, hogy ezekbe pontosan melyek tartoznak).

A szakdolgozatok kezelése a kari könyvtárak hatáskörébe került, nézzük meg tehát a könyvtári szabályzatokat!

Mind a négy karnak van saját könyvtára, rajtuk kívül az *Idegenforgalmi Szakkönyvtár (IDFO)* és a Salgótarjáni Intézet könyvtára alkotják a BGF könyvtári hálózatát. Az integráció a könyvtárak életét csak a legszükségesebb mértékben érintette, a hat intézmény sokat megőrzött önállóságából. Ez abban is megnyilvánul, hogy a Központi Könyvtár SZMSZ-e szintén nem rendelkezik a szakdolgozatokról, még csak a kari és intézeti könyvtárak hatáskörébe utalás sem történik meg – de mint láttuk, ezt a magasabb rendű szabályzat, a TVSZ megteszi. Az egyes tagkönyvtáraknak saját működési szabályzatai vannak; sajnos ezeknek csak egy része nyilvános és érhető el az interneten, a többi belső használatú dokumentum.

Az SZMSZ-ek közül a GKZ, a KVIK és az IDFO Könyvtára nem nevesíti a szakdolgozatokat [9., 10., 11.]; a KKK Könyvtára csak azt deklarálja, hogy gyűjteni kell őket, a formátumra nem ad előírást [12]. A PSZK Könyvtára annyit rögzít, hogy a könyvtár a PSZK-n készült diplomamunkákat elektronikus formában adatbázisból szolgáltatja (kivéve a titkosított dolgozatokat). [13] A PSZK Salgótarjáni Intézetében az SZMSZ szerint a szakdolgozatokat elektronikusan tartják nyilván. A számítógépre feltöltött szakdolgozatokat félévenként CD lemezre kell elmenteni, majd ezeket a lemezeket az érvényes szabályok szerint az erre szolgáló leltárkönyvben kell állományba venni. [14]

A szervezeti és működési szabályzat részét képező gyűjtőköri szabályzatok közül a GKZ Könyvtáráé csak annyit deklaráll, hogy a könyvtár gyűjti elektronikus vagy papír változatban a karon megvédett szakdolgozatokat. Az apasztást is meghatározza a papíralapú dolgozatok esetében: 5 év a megőrzési idő, mert ennyi a többi, gazdasági és jogi vonatkozású dokumentumokra is a megőrzési kötelezettségük. Ahogyan az 1. táblázatban is látszik, a KKK-n azt rögzítik, hogy a könyvtár gyűjti és tartósan megőrzi a szakdolgozatokat. A KVIK Könyvtára gyűjti, megőrzi a Karon készült és elbírált szakdolgozatokat, CD-n, illetve DVD-n is (vagyis papíron is, elektronikusan is). Az IDFO Könyvtárában tartós megőrzésűek a diplomamunkák. A PSZK Könyvtára gyűjti, megőrzi, feltárja és szolgáltatja a Karon készült és elbírált szakdolgozatokat elektronikus formában. A PSZK Salgótarjáni Intézet Könyvtára gyűjti az intézetben készült szakdolgozatokat és TDK-dolgozatokat, és ezeket tartósan őrzi. A szabályzatok tehát kellően általános megfogalmazással élnek, hogy a könyvtárak funkciójukat teljesítsék, és képesek legyenek továbbfejleszteni szolgáltatásaikat (pl. egy intézményi repozitórium létrehozásával).

Az SZMSZ-ek függelékeit képező, minden munkaterület gyakorlatára vonatkozó ügyrendi szabályzatok közül egyedül a GKZ Könyvtáráé foglalkozik a szakdolgozatokkal. A szakdolgozatok feldolgozását a hatályos, könyvekre és elektronikus dokumentumokra vonatkozó szabványok alapján végzik, de az ettől eltérő bibliográfiai leírásra készítenek egy külön ügyrendi mellékletet, amely mind a formai, mind a tartalmi feltárás részleteire vonatkozik. Mivel az intézményben a szakdolgozatok benyújtása elektronikusan történik, ezen folyamat és könyvtári folytatása is ügyrendi mellékletet képez, amelyben a szakdolgozatok átvétele, ellenőrzése,

az ezekkel kapcsolatos nyilatkozatok, a dolgozatok őrzési, tárolási módja olvasható.

A könyvtárhasználati szabályzatok értelmében a szakdolgozatokhoz való hozzáférés mindenhol beiratkozáshoz kötött szolgáltatás, amelyet jelentős korlátozások jellemeznek. Összességében a könyvtárhasználati szabályzatok mutatják a legnagyobb változatosságot a szabályzatok közül. Nézzük meg az intézményi szabályokat tételesen!

A GKZ Könyvtárában olvashatunk a szakdolgozatók használatáról legrészletesebben. A szabályzat értelmében a szakdolgozatok megtekintése beiratkozáshoz kötött, a másolatkészítés minden módja tiltott, illetve rögzíti, hogy amennyiben a könyvtárosok az idézés szokásos leghosszabb terjedelmét (kb. egy szövegoldalt) meghaladó szövegmásolást tapasztalnak, a karral hallgatói jogviszonyban álló felhasználó esetében a másolás tényéről a hallgató szakdolgozati konzulenseit tájékoztatják. [15]

A KKK Könyvtárában főként a nyomtatott dolgozatokat használják, amelyek helyben olvashatók, egy személy egy napra maximum három dolgozatot kérhet fel. A sokszorosítás itt is tilos. [12] Az Elektronikus könyvtárban hozzáférhető dolgozatok felhasználásáról a honlapon egy általános tájékoztató szöveget olvashatunk, miszerint „az elektronikus könyvtár dokumentumai kizárólag saját célra felhasználhatók a forrás feltüntetésével, a megfelelő hivatkozásokkal. Minden ettől eltérő felhasználás esetén a szerző engedélyét kell kérni.” [16]

A KVIK Könyvtárában a szakdolgozatokat DVD-n tárolják, amelyekbe betekintési joggal csak a kar végzős hallgatói rendelkeznek. Erre heti egy órában van módjuk, előzetes, telefonon történt vagy személyes bejelentkezés alapján. [17] Az IDFO Könyvtárának szabályzata igen szűkszavú, csak a nem kölcsönözhetőség tényét tüntetik fel. [18] A PSZK Könyvtárában a szakdolgozatok helyben használata 4 elkülönített számítógépen működik; a szakdolgozatról a másolatkészítés nem engedélyezett. [13] A PSZK Salgótarjáni Intézet Könyvtárában az olvasóteremben kériappal igényelt szakdolgozatok az erre a célra kijelölt számítógépeken tanulmányozhatók; minden sokszorosítási eljárás tilos. [14]

A BGF könyvtárainak gyakorlata

A szabályzatokon túl fontos látni a mindennapi gyakorlatot is. Hogy ezt felmérhessem, egy kilenc kérdésből álló kérdőívet küldtem ki a könyvtárvezetők-

nek a gyűjtésre, tárolásra, feldolgozásra és szolgáltatásra vonatkozóan. A válaszok alapján az rajzolódik ki, hogy néhány dologban komoly eltérés adódik a könyvtárak közt, de hasonlóságok is kimutathatók. A tárolás, visszakereshetőség és használat szempontjait vettem elsősorban figyelembe a helyzet feltérképezésére.

Tárolás és megőrzés

Az 1. táblázatból látszik, hogy papíralapon a PSZK könyvtárai egyáltalán nem őriznek szakdolgozatokat, míg a többi könyvtár igen. A határozatlan idejű megőrzés oka a szabályozatlanság és az, hogy egyelőre van raktári hely a megőrzésre. A megőrzést indokolja az is, hogy a papíralapú információhordozók tartóssága egyelőre meggyőzőbbnek tűnik, mint az elektronikus változatoké, bár kétségtelen, hogy a raktári helygazdálkodást jelentősen nehezíti a folyamatosan duzzadó állomány. A GKZ Könyvtárában láthattuk a pontos szabályozás eredményét: 15 év után válnak meg a papíralapú dolgozatoktól.

Az elektronikus szakdolgozatok megőrzése szintén határozatlan időre szól, kivétel nélkül mindenhol. Az eredeti válaszokban több helyen a korlátlan jelző szerepelt itt, utalva arra, hogy – ha a technikai lehetőségek engedik – örök időig őriznék a könyvtárak a dokumentumokat. Az e-szakdolgozatok kis méretének és a könyvtárak kapacitásainak köszönhetően ez egyelőre biztosítottnak tűnik, kérdés, hogy a dokumentumkezelés fejlődése mennyire szab ennek határokat (fájlkonverzió új formátumokra), illetve mennyire segíti majd a tárolást, visszakeresést és szolgáltatást, ha intézményi repozitóriumba gyűjténék ezeket a dokumentumokat.

Feltárás és azonosítás

Amint a 2. táblázat mutatja, a nyilvánosság számára a szakdolgozatok bibliográfiai adatai hozzáférhetőek. A többség az integrált könyvtári rendszerben az OPAC segítségével korlátozás nélkül szolgáltatja az adatokat, míg a PSZK Könyvtára az, amely saját keresőrendszere okán csak helyben, a könyvtár nyitva tartási ideje alatt ad lehetőséget a keresésre. A PSZK-n az OPAC-tól függetlenül működő adatbázis létrehozásának oka az volt, hogy az automatikus indexelést végző szoftver alkalmazásával jelentős munkaerőt tudott a könyvtár megtakarítani; a hallgatók feltöltik az elektronikus dolgozatot az adatbázisba, ellátják tárgyszavakkal, és a rendszer elvégzi a többi adatra vonatkozó indexelést. Bár a tervek közt szerepel, hogy integrálják a Huntéka könyvtári integrált rendszerbe az adatbázist, ez egyelőre nem megoldható.

1. táblázat

A szakdolgozatok tárolása

Könyvtár	Papíron elérhető	Elektronikusan elérhető	Megőrzésre kerül papírváltozatban	Megőrzésre kerül elektronikus változatban
BGF KVIK Könyvtára	igen, 1990-től a korábbi állományok hiányosak	igen, 1995-től	határozatlan ideig	határozatlan ideig
BGF KVIK Idegenforgalmi Szakkönyvtár	igen, 1998-tól	igen, 2000-től	határozatlan ideig	határozatlan ideig
BGF KKK Könyvtára	a kezdetektől 1993-ig a TOH raktárában, 1994-től a könyvtárban	igen, 2003-tól	határozatlan ideig	határozatlan ideig
BGF GKZ Könyvtára	1993–2005-ig külső raktárban 2006–2008-ig könyvtári raktárban 2009-től nincsenek gyűjtve	igen, 2000-től	15 évig őrzik őket	határozatlan ideig
BGF PSZK Könyvtára	nincsenek	igen, 1999-től	–	határozatlan ideig
BGF PSZK Salgótarjáni Intézet Könyvtára	nincsenek	igen, 2006-től	–	határozatlan ideig

Forrás: saját gyűjtés

2. táblázat

A szakdolgozatok feltárása

Könyvtár	Az integrált könyvtári rendszerben visszakereshető a szakdolgozatok adatai?	Könyv jellegű dokumentumtól eltérő adatelemek
BGF KVIK Könyvtára	igen	– a képzés megnevezése (szak, tagozat) – a konzulens, opponens neve – raktári jelzet: adott év/numerus currens (2012/156)
BGF Idegenforgalmi Szakkönyvtár	igen	– leltári szám = raktári jelzet (SZA27.98)
BGF KKK Könyvtára	igen	– képzés megnevezése (szak, szakirány, tagozat) – nincs ETO jelzettel ellátva – raktári jelzet = leltári szám (D/12.345)
BGF GKZ Könyvtára	igen	– cég/szervezet neve (szabad tárgyszóként és nem tárgyi melléktételként), a székhely feltüntetésével – földrajzi vonatkozás (cég/szervezet székhelye vagy telephelye szabad tárgyszóként és nem földrajzi melléktételként) – konzulens neve – nincs ETO jelzettel ellátva – raktári jelzetként speciális használati szempont definiálása (PUBLIKUS vagy TITKOS)
BGF PSZK Könyvtára	nem	– saját keresőprogram indexelő szolgáltatással (szerző, cím, szak, szakirány, tagozat, kötött és szabad tárgyszavak) – nincs se ETO, se raktári jelzet
BGF Salgótarjáni Intézet Könyvtára	igen	– ETO jelzet, raktári jelzet nincs – a „bolognaisoknál” külső-belső konzulens megjelölése (címodalról véve az adatot) – a védés helye és éve – a fájlformátum megnevezése – egyes esetekben a fájlok darabszáma, ez esetben külön jelölve, hogy melyik alapján történik a leírás – az eredeti dolgozat terjedelme – titkosított vagy kutatható státusz megnevezése

Forrás: saját gyűjtés

A szakdolgozatok bibliográfiai leírása a könyvekéhez áll legközelebb, bár erről szabvány nem tanúskodik [19], illetve, ha a könyvtár csak az elektronikus változathoz fér hozzá, annak leírasi szabványát kell alkalmaznia. Indokolt lehet azonban néhány speciális adatelem, illetve jelölés, amely csak a diplomamunkákra vonatkozik – például megkülönböztethető a dolgozat megírásának és megvédésének éve. Kiemelném annak rögzítését, melyik képzéshez, tagozathoz, szakhoz, szakirányhoz/specializációhoz kapcsolható a szakdolgozat; ezzel a GKZ és az IDFO Könyvtára nem él – utóbbi azért, mert csak a turizmus-vendéglátás szak német és angol nyelvű képzésének dolgozatait őrzi. A GKZ Könyvtárában a teljes szövegű keresési lehetőség biztosítja a képzés és a tagozat visszakereshetőségét. Ezt viszonylag könnyen megteheti a felhasználó, mert a szakdolgozatba (leginkább a címdalra) elvárás, hogy ezek az adatok bekerüljenek. A bíráló neve már nem ennyire könnyen kideríthető adat, hiszen a legritkább esetben szerepel a dolgozaton, de a Salgótarjáni Intézet Könyvtára – ha az adat a címlapon szerepel – és a KVIK Könyvtára katalógusában feltünteti ezt is.

Az ETO-val történő tartalmi feltárás hiánya azt mutatja, hogy ez a fajta feltárás már kevésbé kap helyet a könyvtárak életében, míg a tárgyszavazás rendkívül fontos dolog. A tárgyszavazás a legtöbb esetben megegyezik a más dokumentumtípusokra jellemző gyakorlattal, de értelemszerűen egy szakdolgozat nem kap annyi tárgyszót, mint egy szakkönyv. A PSZK-n a hallgatók maguk töltik fel a munkájukat az elektronikus rendszerbe, és ők maguk is tárgyszavazzák a szakdolgozatukat. Ehhez a könyvtári katalógusban és a szakdolgozati adatbázisban legtöbbször használt, kötött tárgyszavak használhatók fel, illetve szabad tárgyszavakat is megadhatnak a hallgatók.

A visszakeresést és tárolást segítő raktári jelzet a legtöbb helyen numerus currens, kiegészítve a dokumentumtípust jelölő előtaggal. A KVIK Könyvtárában ezt a számot nem a könyvár, hanem a Tanulmányi és Oktatásszervezési Hivatal adja, és minden évben újraindul a számozás az évszám megjelölésével, például: 2012/156 lesz egy raktári jelzet. A KKK-n a D/ előtag jelzi, hogy szakdolgozatról van szó (egy konkrét jelzet: D/12.356), míg az IDFO Könyvtárában az SZA27.98-as jelzet azt jelenti, hogy az 1998-as évben ez a 27. számú, angol nyelvű képzésen megvédett dolgozat volt a szerzők betűrendjében – az SZN27.98 egy, a német nyelvű képzésen 1998-ban megvédett dolgozatot fog azonosítani.

Hozzáférés a teljes szöveghez

A 3. táblázat értelmében a teljes szöveg szolgáltatása mutatja a legnagyobb eltérést az egyes könyvtárak gyakorlatában. A reprodukálás tiltása egyértelmű „feladat” a könyvtárak részéről, vonatkozzon ez akár a papír-, akár az elektronikus változatra, hiszen a szakdolgozatok kéziratok. Ezt azzal érik el, hogy dedikált hálózaton vagy hálózatba nem kapcsolt számítógépeken szolgáltatják az e-diplomamunkák szövegét, illetve a papírváltozat esetében is erőteljes korlátozás érvényesül, különösen a példányszámra vonatkozóan (KKK, KVIK és IDFO Könyvtára esetében 1, illetve 3 db egy napra vagy alkalomra egy olvasónál). A dolgozatokra titkosítás is kérhető; ezt annak a gazdálkodó szervezetnek a vezetője kérheti, amelyikről a szenzitív adatok a dolgozatba kerültek. Akár a titkosítás feloldása, akár a szakdolgozat reprodukálásának tiltása feloldható egy a szakdolgozat szerzőjétől származó engedéllyel.

A KKK Könyvtára a diplomamunka szerzőjére bízta annak eldöntését, hogy művét elektronikusan nyilvánosságra hozhatja-e vagy sem. A szakdolgozat leadásakor nyilatkoznia kell a hallgatónak arról, hogy szakdolgozata titkosított-e vagy sem, illetve hozzájárul-e a dolgozata elektronikus könyvtárban (és így az interneten nyilvánosan) történő szolgáltatásához. Természetesen utólag bármikor visszavonhatja a szerző az internetes megjelentetést. A megjelentetés helye ebben az esetben a kar elektronikus könyvtára (<http://elib.kkf.hu>), ahol 2003 óta férhetők hozzá a szakdolgozatok több más kari kiadvánnyal együtt.

A GKZ esetében szintén találhatunk online módon nyilvánosságra hozott szakdolgozatokat. A Digitális Dolgozattárban (DiDo) a 2003-ban, 2009-ben, 2011-ben és 2012-ben megírt szakdolgozatok közül az olvasható el és használható fel, amelyekre a szerzője engedélyt adott. A szakdolgozatok listászerűen, évenkénti csoportosításban felsorolva érhetőek el PDF fájlformátumban [20].

A GKZ esetében szintén találhatunk online módon nyilvánosságra hozott szakdolgozatokat. A Digitális Dolgozattárban (DiDo) a 2003-ban, 2009-ben, 2011-ben és 2012-ben megírt szakdolgozatok közül az olvasható el és használható fel, amelyekre a szerzője engedélyt adott. A szakdolgozatok listászerűen, évenkénti csoportosításban felsorolva érhetőek el PDF fájlformátumban [20].

3. táblázat

Hozzáférés a teljes szöveghez

Könyvtár	Elektronikus változatban az OPAC-on keresztül	Elektronikus változatban csak helyi számítógépeken	Papírváltozatban
BGF KVIK Könyvtára	nem	DVD lemezzel biztosított a hozzáférés csak végzősöknek heti egy órában, egy meghatározott és speciálisan kialakított gépen, előre lefoglalt időpontban az 1995-től megjelent dolgozatokra vonatkozóan	– az 1970-es évektől érhető el a diplomamunkák hiányosan, 1990-től teljes körűen – csak végzős hallgatóknak heti egy órában csak akkor, ha nincs meg elektronikusan – tilos a reprodukálás – a titkosított dolgozatok nem hozzáférhetők
BGF Idegenforgalmi Szakkönyvtár	nem	nem	– 1998-tól érhető el a diplomamunkák – egyszerre egy tekinthető meg maximum fél óra időtartamra – tilos a reprodukálás – titkosított dolgozatok nem hozzáférhetők
BGF KKK Könyvtára	igen, amelyiknél ehhez hozzájárult a szerző (ahol nincs hozzájárulás, az e-változat egyáltalán nem hozzáférhető)	nem	– 1994-től érhető el a diplomamunkák – 1 nap 1 olvasó maximum 3 darabot nézhet meg – a reprodukálás tilos – a titkosított dolgozatok nem hozzáférhetők
BGF GKZ Könyvtára	nem	2009-től érhető el tanúsítványbiztonsággal védett PDF formátumban teljes szövegű kereshetőséggel 6 kutatóállomáson	nem
BGF PSZK Könyvtára	nem	2001-től érhető el 4 gépen zárt hálózaton, elzárt számítógéppel, maximum 1 óra időtartamra	nem
BGF Salgótarjáni Intézet Könyvtára	nem	2006-tól érhető el a könyvtárban erre a célra kijelölt 4 db laptopon, amelyeken nincs internet, nem lehet semmilyen hardvert csatlakoztatni, egyszerre korlátlan számú dolgozat korlátlan ideig tekinthető meg	nem

Forrás: saját gyűjtés

Szolgáltatásfejlesztési lehetőségek

A szakdolgozatok kihasználtsága – nem csak a BGF tagkönyvtáraiban – nagy, ezt minden könyvtáros megerősítheti. A felhasználók mindig kíváncsiak lesznek a korábban írt dolgozatokra tartalmi és formai szempontból is. A papírformátum elavult, messze nem rendelkezik olyan keresési lehetőségekkel, mint az elektronikus változat, de használata mellett éppúgy szólnak érvek is (pl. eszköztől független olvashatóság, formaisága mintaként

szolgál a következő szakdolgozatíróknak). A digitális dolgozatok kereshetőségén is van mit javítani, de a legnagyobb problémát az egységes szabályozás hiányában láthatjuk. A leghasznosabb az országos szinten történő megvalósulás volna, például jogszabályi szinten, de ennek magasabb fórumra vitelére – bár a könyvtárosok szakmai fórumokon rendszeresen beszélnek a szabályozatlanság megszüntetéséről – a közelmúltban nem történt kísérlet. Marad az intézményi szabályozás.

Mint láthattuk, a BGF könyvtárainak vonatkozásában is nagy eltérések mutatkoznak a szakdolgozatok kezelését illetően. A jobb forráskihasználás és az információk jobb megismertetéséhez szükséges lenne egy külön, a szakdolgozatokra vonatkozó, BGF-szintű *szabályzat*, amely a szerzői jogi szabályozást éppúgy tisztázná, mint a szolgáltatás és a felhasználás kérdéseit. E szabályzat kialakításánál a szerzői jogi előírásokat és lehetőségeket kell elsősorban mérlegelni.

A szakdolgozat gazdálkodó szervezetnek nem minősülő jogi személyek tevékenysége körében keletkezett intézkedések előkészítő okiratának minősül, így a felsőoktatási intézmény ugyanúgy jogtulajdonos, mint a szerző [5]. A hallgató az intézménybe történő első beiratkozásakor kitöltene egy nyilatkozatot, miszerint a tanulmányai során keletkezett dolgozataira (vagy csak a két legfontosabb típusúra, a szak- és TDK-dolgozatra) vonatkozó szerzői jogát megtartja (hiszen ez olyan tulajdonjog, amelyről lemondani nem lehet), de a felhasználási jogot díjfizetési kötelezettség nélkül átadja úgy az intézménynek, hogy az akár harmadik személy felé is közvetíthesse a művet. Utóbbi kapcsán főként a más elektronikus könyvtárakban, például a *Magyar Elektronikus Könyvtárban* történő megjelenítésre gondoltam, a kereskedelmi célú hasznosítás lehetősége nélkül. A jogkezelési gyakorlat alapja ugyanakkor lehet más megfontolás is, például a szabad felhasználás alkalmazása.

A szakdolgozatokra a *Creative Commons* (CC) licenc vonatkozna. A *Lawrence Lessing* által 2001-ben az USA-ból indított kezdeményezés célja, hogy minden szerző maga dönthesse el, mit engedélyez, és mit tilt a felhasználóknak a saját munkájával kapcsolatban. A CC Magyarországon is elfogadott, engedélyek és korlátozások variálásával megalkotott felhasználási szerződés [21]. Amikor a hallgató elkészíti szakdolgozatát, annak elektronikus példányát köteles lenne ellátni a CC valamelyik változatával, és így adná át az intézménynek további felhasználásra.

A CC alkalmazásának másik oka, hogy a trendeknek megfelelően a nyílt hozzáférés (open access) mind nagyobb szerepet kaphasson a BGF életében is. Az open access támogatóinak célja, hogy a dokumentumok – a szerzői jogok megtartásával – ingyenesen és szabadon hozzáférhetőek, terjeszthetők és változtatás nélkül felhasználhatók legyenek

a szerzők megjelölésével [22]. Intézményünk kutatást ösztönző lépéseivel ez tökéletesen összhangban lenne; rövidtávú cél az alkalmazott kutatások főiskolája cím elnyerése.

A fentiek értelmében a legjobb megoldást egy *repozitórium* létrehozása jelentené. A repozitórium egyetemeken és kutatási intézményekben működő dokumentumszerver, amely tudományos anyagok archiválására és világszerte díjmentes hozzáférhetővé tételére szolgál [23]. Egyre több intézmény ismeri fel a repozitóriumok előnyeit, így Magyarországon is számos követendő példát látunk [24], illetve a meglévő repozitóriumok konzorciuma, a *HUNOR (HUNgarian Open Repositories)* [25] is megad minden segítséget az új adatbázist építőknek. Egy repozitórium biztosítja a könyvtári funkciókat (tárolás, visszakereshetőség, szolgáltatás) és megnyitja a lehetőséget a felsőoktatási intézmény számára más adatbázisokhoz kapcsolódni, adott esetben például a plágiumellenőrzés céljával. Természetesen egy repozitóriumban nemcsak a szakdolgozatok, hanem minden más, az intézmény életében fontos elektronikus dokumentum is elhelyezhető, így a tudományos eredmények ismertté tétele is megvalósítható.

Az információszolgáltatás akkor valósulhatna meg legteljesebben, ha retrospektív módon a csak papír információhordozón létező szakdolgozatok is *digitalizálásra* kerülhetnének. Ennek szerzői jogi akadályai vannak [26], így sajnos csak utópia lehet egy minden, az adott intézményben készült diplomamunka prezentálását célzó adatbázis létrehozása.

Összegzés

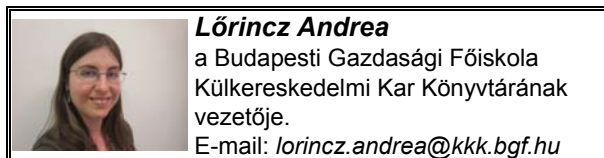
A szakdolgozatok őrzése, tárolása és szolgáltatása olyan könyvtári feladat a Budapesti Gazdasági Főiskolán, amely nem egységes keretek között működik. A könyvtárosok egyöntetű véleménye és a használati statisztika is jelzi, hogy a szakdolgozatok használata fontos a felhasználóknak. Ezeknek az igényeknek magasabb szintű kiszolgálása érdekében egyrészt egységes szabályok alkalmazására volna szükség a BGF-en belül, másrészt egységes szolgáltatási rendszer kialakítására, amelyhez a repozitórium adná meg a keretet a megfelelő jogkezelési rendszer alkalmazása mellett.

Irodalom és jegyzetek

- [1] Magyar Nagylexikon 16. kötet Sel-Szö. Budapest, Akadémiai Kiadó, 2003. 930, XVII p. ISBN 963-9257-15-X
- [2] 1032/1952. (IX. 27.) MT határozat az államvizsga és diplomaterv rendszeresítéséről. = Magyar Közöny, 71. sz. 1952. p. 623–624.
- [3] 1995. évi LXVI. törvény a közokiratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről. http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=99500066.TV
- [4] ZSIDI Vilmos: Szakdolgozat: irat, kézirat? = Levéltári Szemle, 3. sz. 2012. p. 15–20.
- [5] ARTISJUS Magyar Szerzői Jogvédő Iroda Egyesület Jg. 809/37/2002. számú válasza; a Magyar Rektori Konferencia ajánlása: Az MRK állásfoglalása a disszertációk nyilvánossága ügyében. = Magyar Felsőoktatás. 3. sz. 1998. p. 44.
- [6] Budapesti Gazdasági Főiskola Tanulmányi és Vizsgaszabályzat III. kötet: A Budapesti Gazdasági Főiskola hallgatói követelményrendszere, Tanulmányi és Vizsgaszabályzat. 2012. szeptember 1-jétől hatályos változat. Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola, 2006. http://www.bgf.hu/dokumentumok/SZABALYOZO_DOKUMENTUMOK/04szervezeti_es_mukodesi_rend/III_kotet/01TVSz%201026.pdf
- [7] A Budapesti Gazdasági Főiskola Szellemitulajdonkezelési szabályzata. Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola, 2006. [http://www.bgf.hu/dokumentumok/SZABALYOZO_DOKUMENTUMOK/05tovabbi_szabalyzatok/06Szellemitulajdon_kezelesi_Szabalyzata\[1\].pdf](http://www.bgf.hu/dokumentumok/SZABALYOZO_DOKUMENTUMOK/05tovabbi_szabalyzatok/06Szellemitulajdon_kezelesi_Szabalyzata[1].pdf)
- [8] A Budapesti Gazdasági Főiskola Iratkezelési szabályzata. Budapest, Budapesti Gazdasági Főiskola, 2008. http://www.bgf.hu/dokumentumok/SZABALYOZO_DOKUMENTUMOK/04szervezeti_es_mukodesi_rend/III_kotet/01TVSz%201026.pdf
- [9] A BGF GKZ Könyvtára Szervezeti és Működési Szabályzata. Belső munkaanyag. Zalaegerszeg, BGF PSZK, 2011.
- [10] A BGF KVIK Könyvtára Szervezeti és Működési Szabályzata. Belső munkaanyag. Budapest, BGF KVIK, 2011.
- [11] A BGF IDFO Könyvtára Könyvtárhasználati szabályzat. Belső munkaanyag. Budapest, BGF KVIK, 2011.
- [12] A BGF KKK Könyvtára Szervezeti és Működési Szabályzata. Budapest, BGF KKK, 2011. http://www.bgf.hu/kkk/szervezetiegysegeink/KKK_SZOLG/KONYVTAR_KKK/dokumentumok/SZMSZ_KKKK/BGF_KKK_KT_SZMSZ.pdf
- [13] BGF PSZK Könyvtára: Szabályzatok. Budapest, BGF PSZK, 2011. <http://lib.pszfb.hu/index.php?sel=2>
- [14] A BGF PSZK SA Könyvtára Szervezeti és Működési Szabályzata. Belső munkaanyag. Salgótarján, BGF PSZK Salgótarjáni Intézet, 2011.
- [15] A BGF GKZ Könyvtára Könyvtárhasználati szabályzata. Zalaegerszeg, BGF PSZK, 2012. http://gkz.bgf.hu/konyvtar/uploads/dokumentumtar/bgf_bgzk_konyvtarhasznalati_szabalyzat_20121113mod_20121115_kozzettetel.pdf
- [16] A BGF Külkereskedelmi Kar Elektronikus könyvtára. <http://elib.kkf.hu/>
- [17] A BGF KVIK Könyvtára Könyvtárhasználati szabályzata. Budapest, BGF KVIK, 2012. http://www.bgf.hu/kvik/szervezetiegysegeink/KVIK_SZOLG/KONYVTAR/KARKONYVTAR/dokumentumok/konyvtari_szab_2012_2013.doc
- [18] A BGF IDFO Könyvtára Könyvtárhasználati szabályzata. Budapest, BGF KVIK, 2011. http://www.bgf.hu/kvik/szervezetiegysegeink/KVIK_SZOLG/KONYVTAR/IDEGSZK/dokumentumok/K%C3%B6nyvt%C3%A1rhaszn%C3%A1lati%20Szab%C3%A1lyzat.doc
- [19] Az MSZ 3424/6-1983 2. kiadása 2001. október 1-jén került visszavonásra, azóta nincs érvényes szabvány a szakdolgozatok és disszertációk bibliográfiai leírására.
- [20] Digitális Dolgozattár. <http://gkz.bgf.hu/konyvtar/index.php?page=digitalisdolgozatok-dido>
- [21] Creative Commons mozgalom és szerződéstípusok. <http://creativecommons.org/>
- [22] KARÁCSONY Gyöngyi: A Debreceni Egyetem elektronikus archívuma: a nyílt hozzáférés lehetőségei. = TMT, 8. sz. 2007. p. 343–351.
- [23] Repozitóriumok. <http://www.open-access.hu/?q=repozitoriumok>
- [24] DEA: Debreceni Egyetem Elektronikus Archívum <http://ganymedes.lib.unideb.hu:8080/dea/>; MIDRA: Miskolci Egyetem Digitális Raktár és Adattár <http://midra.uni-miskolc.hu/jadox/portal/?jsessionid=5D6B507C7B1F4E6CCDE4A83F0547C893>
- [25] A HUNOR a magyar felsőoktatási intézmények és a MTA Könyvtár konzorciuma a magyar tudományos eredmények disszeminációjára a nyílt hozzáférésű adatbázisokon keresztül.

[26] Az 1995 előtt írt szakdolgozatok esetében a szerzők egyenkénti hozzájárulása kellene a digitalizáláshoz, I. Zsidi Vilmos cikkét!

Beérkezett: 2013. II. 1-jén.

Kerekasztal-beszélgetés az e-könyvekről

Az e-könyvpiac helyzetével foglalkozik a 2012-ben alapított Örökség Kultúrpolitikai Intézet Örökség Műhely sorozatának első rendezvénye a fővárosi Falk1 Rendezvényközpontban.

Az Örökség Műhely első eseménye arra keresi a választ, hogy milyen tényezők hátráltatták az elektronikus könyvek magyarországi piacának kialakulását, valamint a jogszabályi környezet, a technológiai feltételek és a közönség igényeinek változásai milyen lehetőségeket kínálnak a piaci szegmens számára – olvasható az intézet MTI-hez kedden eljuttatott közleményében.

A sorozat a magyar kulturális élet „kurrens kérdéseivel” foglalkozik, különös tekintettel a kulturális és a gazdasági szféra közötti lehetséges kapcsolódási pontokra. „Az első rendezvény azért foglalkozik az e-könyvekkel, mert egy olyan területről van szó, amely egyszerre világít rá a kulturális szféra innovatív oldalára, azokra a gyökeres változásokra, amelyek ezt a területet jellemzik, valamint azokra a kihívásokra, amelyekkel egy-egy új kezdeményezésnek a magyarországi gazdasági és jogszabályi környezetben szembe kell néznie. A hazai e-könyvpiacot illetően viszonylag kevés jól használható adat áll rendelkezésre, ezért a beszélgetés során felvetődött szempontok kutatási irányokat is kijelölhetnek az intézet számára” – idézi a kommuniké Pápay Györgyöt, az intézet igazgatóját.

A rendezvény nyitó előadását L. Simon László, az Országgyűlés Kulturális és Sajtóbizottságának elnöke, a Nemzeti Kulturális Alap alelnöke tartja, a kerekasztal-beszélgetésen Farkas István, az Egyesülés az E-könyvekért egyik alapítója, valamint Földes László igazgató és Séllei Aranka kiadói szakember vesz részt.

A 2012-ben alapított Örökség Kultúrpolitikai Intézet fő tevékenysége kultúrpolitikai, illetve kulturális tárgyú kutatások folytatása, elemzések készítése, konferenciák szervezése és kiadványok publikálása. „Elsődleges kutatási területe a szűkebb értelemben vett kultúrpolitika, vagyis a kulturális terület jogi szabályozása és finanszírozása, a kulturális intézményrendszer működése, a kulturális kérdések megjelenése a közpolitikai diskurzusban” – foglalja össze az intézet tevékenységét a közlemény, amely kitér arra is, hogy a szervezet kiemelt figyelmet fordít a kultúra társadalmi szerepére.

/MTI Sajtóadatbank, 2013. április 3., <http://hirek.prim.hu/cikk-proxy/96683/>

(F. Iné)

Új informatikai közép vállalati innovációs összefogás az ELTE-n – a Prezi és az IVSZ is a tagok között

Összességében meghaladja a 7 milliárd forintot az árbevétele annak a 9 hazai informatikai közép vállalatnak, amely kutatási és fejlesztési területen együttműködik az ELTE Informatikai Karával, a BME Villamosmérnöki és Informatikai Karával, valamint az EIT ICT Labs Magyar Nemzeti Társult Csomóponttal 2013 áprilisától. Az ún. gazella, azaz gyors növekedésű vállalkozásokat tömörítő platform célja, hogy a szakterületükön világszerte elismert cégek, a szervezet partnereként, olyan közösséget alkossanak, amely tudásmegosztásra, kutatási, szakmai és képzési együttműködésre is lehetőséget kínál. Az együttműködéshez a vállalatok mellett, az Informatikai Vállalkozások Szövetsége is csatlakozott. A platform megalapítását az ELTE Informatikai Kar megalapításának 10. évfordulója alkalmából, május 9-én megrendezett Neumann-napon jelentették be a résztvevő vállalkozások és az EIT ICT Labs Magyar Nemzeti Társult Csomópont vezetése.

Molnár Bálint
Marketing & Communications Manager,
EIT ICT Labs Budapest Associate Partner Group

MOKKA. A közhasznúsági tevékenységről szóló rövid tartalmi beszámoló – 2012

Szervezési, tervezési feladatok

Az egyesület a küldetésnyilatkozata szellemében végezte tevékenységét 2012. évben is: „A Magyar Országos Közös Katalógus Egyesület (MOKKA) elsődleges célja és feladata, hogy képviselje tagkönyvtárainak szakmai érdekeit a központi adatbázis fejlesztésével és szolgáltatásával kapcsolatban”.

Az Alapszabály definiálja: az egyesület célja a magyar könyvtárakat és használóikat szolgáló, dokumentum- és információellátásukat nagymértékben javító közhasznú tevékenység, magyarországi könyvtári közös katalógizálási rendszer létrehozására és működtetésére. Az ezzel kapcsolatos fejlesztési feladatok ellátását, valamint a rendszer üzemeltetését az egyesület bármely meghatározott tagjának (a továbbiakban: működtető) – erről szóló megállapodás szerint – átadhatja.

A MOKKA Egyesület és az OSZK közötti megállapodás érvényben van.

Személyi feltételek, kommunikáció

A MOKKA adatbázis fejlesztése az OSZK-ban zajlik, az egyesület figyelemmel kísérte a folyamatot, aktívan részt vett a fejlesztési terv véleményezésében, több alkalommal konzultált *Bánkeszi Katalin* és *Koltay Klára* projektvezetőkkel.

Az egyesület vezetősége személyesen, illetve levelezőlistán vitatta meg az aktuális témákat, teendőket, a titkár részt vett az adminisztrációs feladatok elvégzésében. A Katalist-en is folyamatos a tájékoztatás, hozzászólás lehetősége. A *Könyvtári Intézet* honlapján, és a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás (TMT)* szakfolyóiratban állandó rovata van a MOKKA-nak.

Taglétszám 2012-ben:

- 56 könyvtár – alapító tagkönyvtár, tagkönyvtár illetve partner könyvtár.
- 46 könyvtár csatlakozott az egyesülethez, „részv evő könyvtárként”, és ezek a könyvtárak is átadták rekordjaikat a MOKKA adatbázisba.

A MOKKA-I listán tájékoztattuk a tagokat a fejleményekről, illetve fogadtuk a kéréseket, kérdéseket. Az OSZK szerverén működő bugzilla segítségével jeleztük és követtük a problémákat, feladatokat és azok helyzetét, megoldását.

2012-ben egy alkalommal tartott az egyesület *közgyűlést*.

A MOKKA vezetőség tagjai:

elnök: *Fonyó Istvánné (BME OMIKK)*

elnökségi tagok:

Varga Klára titkár (*ELTE Egyetemi Könyvtár*)

Markó Tamás (*PTE Egyetemi Könyvtár*)

Barna Marianna (*SZIE KDKL*)

Felügyelő Bizottság:

elnök: *dr. Nemes Erzsébet*

bizottsági tagok: *Keveházi Katalin, Deák Sándor*

Fórumok

- *Networkshop 2012*. Veszprém – *Koltay Klára* tartott előadást a MOKKA-ODR fejlesztésről, az új ODR rendszer bevezetéséről és tanulságairól.
- *Szakmai Nap* a BME OMIKK-ban az ALEPH integrált könyvtári rendszert alkalmazó könyvtárak részvételével.
- A megbeszélés tárgya a struktúra létrehozása, a 852 és 876 HUNMARC mezők megfelelő használata annak érdekében, hogy amint megoldódik az ALEPH rekordok MOKKA-ba való feltöltése, ez a kérdés is rendben legyen.

- A Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon a Könyvtáros Klubban Bánkeszi Katalin tartott előadást a közös keresőfelület, elektronikus dokumentumszolgáltatás témakörökről.

Pályázati források felhasználása

Az egyesület küldetésnyilatkozatában rögzíti a MOKKA adatbázis és az ODR adatbázis egyesítését.

A MOKKA Egyesület és az OSZK közötti megállapodás értelmében a TÁMOP pályázatban az OSZK egyik országos feladata a MOKKA adatbázis fejlesztése és az ODR adatbázissal való egyesítése. Ennek megfelelően a megpályázható támogatás egy részét erre a feladatra kérte az OSZK.

A fejlesztés hírei a Könyvtári Intézet honlapján is elérhetők.

A MOKKA Egyesület megállapítása szerint minden zajlottak a fejlesztések, és a feladatok mielőbbi megvalósítása érdekében beleegyező nyilatkozatot adott az adatbázis rekordok átadásához.

Az Európai Unió támogatással megvalósult program eredményei nemcsak a nemzeti könyvtárban, hanem az egész országos könyvtári rendszerben hasznosulnak.

Az OSZK a saját terveit is az országosan megfogalmazott célokhoz igazította, és ennek megfelelően alakította ki pályázatának tematikáját, amely három részterületet foglal magában, melyek közül az egyik a Magyar Országos Közös Katalógus (MOKKA) teljes megújítása és összevonása az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer (ODR) adatbázisával. A másik részfeladat a nemzeti könyvtár elektronikus katalógusának fejlesztése, amely egyben az országos közös katalógust is gazdagította, hiszen a felvitt rekordok azonnal betöltődtek a MOKKA közös katalógusba is.

A fejlesztési területek szorosan kapcsolódnak más nagykönyvtárak pályázatához. A MOKKA-ODR

összevonása a *Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárával*, valamint a *Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtárával* szoros együttműködésben folyt. A feladatok megvalósításán dolgozó fejlesztői csoportok munkáját tekintve is rendkívüli együttműködésre volt szükség.

Elmondható tehát, hogy így a MOKKA is 250 ezer katalógusrekorddal bővült csak az OSZK TÁMOP pályázatának jóvoltából. A MOKKA fejlesztése során megújult a katalógus működtető rendszere, átalakult a betöltő mechanizmus és az adatkarbantartó rendszer, megújultak a rekordszolgáltatások, és új keresési lehetőségek jöttek létre.

Az egyesület hozzájárult ahhoz, hogy az OSZK kialakíthassa a megfelelő kapcsolatot a MOKKA közös katalógus és a kiépítendő rendszer között.

Egyre több könyvtár csatlakozhatott a közös katalógushoz, így jelenleg jelentősen nőtt a partnerek száma és a betöltött rekordok mennyisége, valamint újdonság, hogy az ODR szolgáltatás részére a példányokat is egyúttal betöltik (amire korábban nem volt lehetőség). A közös katalógus építése országos szinten jelentős költségmegtakarítást jelenthet a könyvtáraknak. A korszerűsített rendszer hatékonyabbá teszi a feldolgozó munkát, lehetővé téve a kész katalógusrekordok átemelését az egyes könyvtárak saját rendszereibe, és közvetlen kapcsolatot biztosít az ODR szolgáltatás igénybe vételéhez is.

Az egyesület tulajdonában lévő MOKKA közös katalógus működtetése, karbantartása és fejlesztése teljes egészében az OSZK szakmai feladata és felelőssége.

A MOKKA új honlap kialakításában az egyesület aktívan részt vett.

Budapest, 2013. április 24.

Fonyó Istvánné
elnök

A magyarországi könyvtárak és könyvkiadók III. egyeztetési fóruma

Nemzeti emlékezet és digitális hozzáférés – digitális emlékezet és nemzeti hozzáférés. Elektronikus dokumentumok a könyvtárakban címmel, az Országgyűlési Könyvtár és az MKE Jogi Szekció társszervezésében harmadik alkalommal találkoztak a könyvtárosok és könyvkiadók az elektronikus dokumentumokkal kapcsolatos közös álláspontok kialakítása céljából az Országházban 2012. október 18-án.

A konferenciát *Ambrus János*, az OGYK főigazgatója és *Sándor Gertrud*, az MKE Jogi Szekció elnöke nyitották meg. A meghívottak köszöntése és a bevezető gondolatok után a plenáris ülésen *Dr. Grad-Gyenge Anikó*, a KRE ÁJK tanszékvezető-helyettese tartott egy hosszabb előadást az elektronikus dokumentumokról és az azokból való szolgáltatásokról, a digitalizálás szerzői jogi vonatkozásairól, gyakorlati szabályozásáról, valamint a nemzetközi kitekintésről. Ezek mellett szó esett még a digitalizálás definiálásáról, a szabad felhasználás meghatározásáról, eseteiről; a többszörözésről; az árva művek helyzetéről; valamint az uniós és a nemzetközi joggyakorlatról.

A könyvtári és a kiadói szakmai egyeztetéseken külön-külön kerültek megvitatásra a kihívások, konkrétan, hogy változott-e a könyvtárak „gyűjt-feldolgoz-megőriz-szolgáltat” négyes feladatrendszere; van-e átfedés a könyvtári és a kiadói feladatok között, s ha igen, van-e ennek létjogosultsága; a könyvtári szolgáltatások befolyásolják-e a kiadók gazdasági érdekeit és bevételeit; digitalizálhatja-e a könyvtár az állományában meglévő műveket; valamint az elektronikus dokumentumok szolgáltatásával kapcsolatos kérdések. A két szakmai beszélgetést egy-egy felkért személy moderálta.

A könyvtárosi beszélgetést *dr. Amberg Eszter* fogta össze. A kerekasztal résztvevői az egyetemi könyvtárakat, közművelődési könyvtárat, tudományos szakkönyvtárakat, az *EMMI Könyvtári Osztályát* és a *SZTNH Elnökségi Tanácsadó Kabinetét* képviselték. Kijelenthetjük, hogy a jelenlévők a szakma széles palettáját képviselték. A sokszínűség ellenére a könyvtárosok abban teljesen egyetértettek, hogy a könyvtárak négyes alapfeladata nem változott, azonban súlyponti eltolódás figyelhető meg, mégpedig a szolgáltatások irányában. A tendenciák alapján egyre inkább nem a fizikai térben nyújtott szolgáltatásokra van igény.

A könyvtárakban a digitalizálás egyre hangsúlyosabbá válik, ugyanakkor ez rengeteg olyan szerzői jogi kérdést vet fel, amelyeknek megválaszolására egy jogászokból álló szakmai bizottság létrehozása jelenthetne megoldást a könyvtáraknak. Mindezeket túl a technológiai háttér is problémás területe a digitalizálásnak, hiszen olyan eszközök megvásárlása lenne a fő cél, amelyeket a szabad piac is elfogad.

A kiadói és a könyvtári tevékenységek határai kezdenek elmosódni. A könyvtárak általában nem a kiadás szerkesztői vonatkozásaihoz járulnak hozzá, hanem a szakértelmet biztosítják az információk terjesztésében és használatában. Az egyetemi könyvtárakban a kiadói, terjesztői jogok az egyetemet illetik meg, bár ezzel kapcsolatosan is vannak tisztázatlan kérdések. A digitális világban már nem csak a kiadók a partnerek, a kiadás jóval többet jelent.

Joggal vetődik fel a kérdés a könyvtárak részéről, hogy nem késtek-e már el? A könyvtáraknak újra kell pozicionálniuk magukat. Minden esetben az olvasói igényeket kell szem előtt tartani, az ő elvárásaikhoz kell igazodni mind a könyvtáraknak, mind a kiadóknak.

A digitalizálás kapcsán a kiadók legnagyobb félelme a kurrens irodalom illegális letöltése lehet. Mindezekre tekintettel a könyvtáraknak garantálniuk kell a kiadók számára, hogy a szolgáltatások jogszerűek lesznek. A könyvtárosok egységesen képviselték azt az álláspontot, miszerint a könyvtárak nem akarnak anyagi károkat okozni a kiadóknak, ugyanakkor a kurrens állományhoz a lehető legszélesebb körű hozzáférést szeretnék biztosítani olvasóik részére. A könyvtárosok a jogszerű szolgáltatás és dokumentumtárolás fontosságát hangsúlyozták, amelyek tekintetében hajlandók lennének a jövőben biztosítékokat is nyújtani a kiadók számára.

A kiadói szakmai egyeztetést *dr. Schenk Borbála* moderálta. A beszélgetés során általánosságban megállapítást nyert, hogy a könyvtár célja minél szélesebb körhöz eljuttatni a dokumentumokat, a kiadó célja pedig az, hogy megtérüljön számára az adott dokumentumba fordított szellemi és anyagi befektetés. A kiadók attól tartanak, hogy a könyvtárak túllépjék a szabad felhasználás kereteit. Java-

solták, hogy a jogszabályi kereteken túli felhasználás esetére dolgozzanak ki a könyvtárosok egy üzleti modellt a kiadók számára. Megállapodtak abban is, hogy ehhez kapcsolódóan készítenek egy kézikönyvtervezetet. A kiadók indítványozták, hogy a könyvtárak a jövőben értesítsék a digitalizálás tényéről a kiadókat, illetve a jogtulajdonosokat. Ehhez elsősorban egy adatbázisra lenne szükség. Véleményük szerint ezt a kérdést jogszabályi szinten is rendezni kellene. A pályázati rendszer egyoldalúságát sérelmezték a kiadók; szerintük megoldást jelenthetne erre, ha a könyvtáraknak lenne egy külön keretük arra, hogy a digitális könyveket beszerezzék a kiadóktól, vagy arányosan részesüljenek a pályázati pénzekből a kiadók és a könyvtárak. Hangsúlyozták annak fontosságát is, hogy a digitalizáció megfelelő szakértelemmel történjék. Ennek maradéktalan megvalósulásához szükséges a kiadói szakértelem is. A beszélgetés során többször sérelmezték a jogi szabályozás nem megfelelő létét, például a technológiai fejlődésre nem mindig reflektál időben a jog. További könyvtár-kiadói szakmai egyeztetések szükségesek ebben a kérdésben is.

A két, külön zajló szakmai fórumon megfogalmazott álláspontokat a szakmák képviselői ezt követően plenáris ülés keretében, közösen is megvitaták. A közös beszélgetés kapcsán ütköztették az elképzeléseiket a közös platform kialakítása céljából.

Jövőbeni feladatként kimondták, hogy a könyvtárak igyekezzenek bevonni a kiadókat az aktuális digitalizálási projektekbe és közös lobbitevékenységgel érik el, hogy a kiadók számára is nyíljanak meg pályázati lehetőségek. Fontos célkitűzés a jogtulajdonosok és a kiadók értesítése a digitalizálásról, egy szerzői jogi adatbázis létrehozása és közös jogi és üzleti modellek kialakítása a könyvtárak és a kiadók együttműködésével. Célravezető lehet megállapodást kötni arról, hogy azoknak a jogvédett műveknek az esetében, amelyekhez a kiadóknak anyagi érdeke nem fűződik, nem érintik a kiadók hasznát, ott a könyvtári dokumentum-szolgáltatásnak engedjenek teret, akár a digitális formátumú mű átadásával.

Jó eszköz lehet a megoldások megtalálására az *Országos Széchényi Könyvtár* által elnyert pályá-

zat, az *ELDORADO (Elektronikus Dokumentumküldés Országos Rendszere, Adatbázisa, és Dokumentumtára)* sikeres megvalósítása és ennek érdekében a kiadókkal való szoros együttműködés kialakítása. Az ELDORADO-projekt célja, hogy a felhasználók digitális formában, jogszerűen hozzájuthassanak a szerzői jogi védelem alatt álló, illetve e védelem hatálya alól kikerülő dokumentumokhoz a magyar könyvtári információ- és dokumentum-szolgáltató rendszer részeként működő szolgáltatásrendszer használatával. Az ELDORADO-projekt feladata egy olyan rendszer létrehozása, amely – az oktatás és képzés támogatása mellett – szolgáltatásaival és üzleti modelljével nem veszélyezteti a könyvpiaci szereplők érdekeit, sőt piacösztönző szereplőként segíti tevékenységüket.

Végezetül a beszélgetés résztvevői leszögezték, hogy mindkét szakma számára az együttműködés az egyetlen célravezető út. Tovább kell folytatni a párbeszédet, szükséges a szakmai egyeztető fórumok működése. Elképzelhető akár közös fellépés a jogszabályok, a jogi környezet megváltoztatása, a valóságot, a fejlődést követő módosítása céljából.

Az Országgyűlési Könyvtár, az MKE Jogi szekció és a meghívott résztvevők a rendezvény zárásaként tehát megállapodtak abban, hogy a szakmai együttműködés folytatódik a témakörhöz szorosan kapcsolódóan.

A könyvtári és a kiadói szakmai együttműködés jegyében, annak egy újabb fejezeteként, 2012 elején az MKE Jogi szekciója létrehozott egy 5 fős munkacsoportot, amelynek feladata, hogy készítse a digitalizálás szerzői jogi vonatkozásait tárgyaló kézikönyvet a könyvtári szakma számára. A tervek szerint e kézikönyvbe beleépítenék a III. egyeztetési fórumon a kiadók által artikulált észrevételeket, elvárásokat is, majd 2013 nyarán a Vándorgyűlés keretein belül szeretnénk megvitatni először a könyvtáros szakmával, majd 2013 őszén – egy újabb szakmai rendezvény keretein belül – a kiadókkal.

MKE Jogi Szekció Szerzői jogi munkacsoportja

A középvezető szerepének változása a felsőoktatási könyvtárakban

A felsőoktatási könyvtárakban a nyilvános szolgáltatások a könyvtárközpontú szolgáltatásokból a hallgatók változó igényeinek kielégítése érdekében

hallgatóközpontúvá alakultak át, személyre szabottabbak lettek. Ez vonatkozik a helyben és az online használható szolgáltatásokra is.

Régebben a könyvtárosok jól nyomon tudták követni a mindenkori változásokat és alkalmazkodtak hozzá. A technológia gyors átalakulása azonban erőteljesen befolyásolja az emberek tanulási, kommunikációs és információhasználati szokásait. A változások a középvezetők tevékenységére is kihatnak, az ő szerepük is folyton módosul. A San Antonioban levő *Texas Egyetem* két munkatársa foglalja össze ebben a cikkben a könyvtárakban uralkodó nézeteket a középvezetői szerepváltozással kapcsolatban.

Könyvtári középvezetők változó szerepe

Korábban a középvezetők látták el a szolgáltatások megbízható működését és folyamatos továbbfejlesztését. A felső vezetők a középvezetőktől kapott statisztikákra alapozták döntéseiket, ezekre a számokra támaszkodtak, amikor támogatást kértek az egyetemtől. Ma már a könyvtár fontosságát nem elég a statisztikákkal alátámasztani, azt is mutatni kell, hogyan tudják a könyvtárak felhasználóikat segíteni az új technológiák használatában a tanulás, és az információátadás területén.

A közösségi hálózatok révén a vezetők minden szinten könnyedén tudnak egymással kommunikálni. A felső vezetők nincsenek annyira kiszolgáltatva „középvezetőiknek” a szükséges információk összeszedésében. Felmerül a kérdés, hogy ezek a változások hogyan befolyásolják a középvezetők felelősségét, szerepét.

A középvezetők új szerepei

A kommunikációban: A kommunikáció terén elvárják tőlük, hogy ne csak továbbítsák az információkat, hanem kellő időben, gyorsan közvetítsék őket, amikor szükség van rájuk, bármikor, bárhol az új médiák lehetőségeit kihasználva. És a statisztikákat nemcsak csupaszon kell átadniuk, ha-

nem kielemezve a változó használatot, hogy az olvasók változó igényei felismerhetők legyenek. Minden szolgáltatást hetente, havonta, negyedévente vizsgálnak San Antonioban.

A vezetők csapatában: A középvezetők mindig fontos szerepet játszottak a vezetők között. A változások időszakában erőfeszítéseket kell tenniük más osztályokkal és egységekkel való még szorosabb együttműködésre. A vezetők hetente számolnak be az egyes projektek haladásáról és biztosítják a horizontális és vertikális kommunikációt az osztályok között. Az osztályvezetők mozgósítják a munkatársakat, a projektvezetők koordinálnak.

Más partnerekkel való együttműködésben: A könyvtárak ma már nem zárt, független intézmények az egyetemen belül. Arra törekuszenek, hogy élénk szerepet játsszanak a közösségen belül az oktatás és tanulás segítésében. Ennek érdekében együttműködnek az egyetemen belüli egyéb szolgáltatókkal vagy akár össze is olvadhatnak velük, például információtechnológiai és oktatást segítő központokkal. San Antonioban a könyvtárba költözött az írásművek létrehozását segítő központ. A középvezetőknek komoly szerepet kell játszaniuk a partneri kapcsolatok kialakításában és működtetésében.

Felelősséget és munkaköri leírást tekintve: A középvezetők tevékenységét régebben precízen megfogalmazott és összeállított munkaköri leírások írták le. Akkoriban a könyvtárak hosszútávú stabilitásra rendezkedtek be és a stabilitást a középvezetők biztosították. Manapság a változások korában a középvezetőknek gyorsan kell reagálniuk, és ezért nem célszerű a munkaköri leírás szigorú keretei közé szorítani őket. A felelősségük továbbra is megmarad, de a feladataik gyorsan módosulhatnak.

A siker kulcsa a középvezetésben

Minőségbiztosítás

Manapság a könyvtárak szolgáltatásait szünet nélküli egyponthoz szolgáltatásba sűrítik össze, sokféle szolgáltatást kínálnak sok felhasználónak online és a könyvtárban a hét 7 napján és 24 órájában minőségirányítási rendszert is bevetve.

A mai hallgatók a szolgáltatási pontra és pontról be és ki akarnak lépni, mint a Google használatánál. San Antonioban iPadeket használnak a tájékoztató és a kölcsönző könyvtárosok a hallgatók elérésére az olvasóterben és személyhívókat adnak oda a hallgatóknak, melyek jelzik, ha van szabad laptop, szabad hely a tanulószobában. Használat után monitorozzák a személyhívóban tárolt adatokat, hogy az igényeket lássák. Nem a "tegnap" szolgáltatásait kell javítgatni. A ma használóit csak az érdekli, hogy az igényeit időben és úgy elégítsék ki, ahogy neki szüksége van rá.

Munkatársak felkészültsége

A változások menedzselésének sikere csak az embereken múlik. A felsővezető nem akkor teszi jól a dolgát, ha a változásnak ellenálló munkatársakat próbálja beazonosítani, hanem ha segít a kollégáinak abban, hogy a változásokat „lehetőségként” éljék meg. Mivel egyre hosszabb munkaidőben egyre többféle tevékenységet végez minden munkatárs, mindenkinek nagyobb tudással kell rendelkeznie. San Antonioban ezért többszintű tanfolyamokat szerveznek a besegítőknak, hallgatói felügyelőknak. A munkatársak folyamatos informálására blogot üzemeltetnek, a nappal, este, éjszaka dolgozó munkatársak a közösségi hálón tartják egymással a kapcsolatot.

Kitörés a megszokottból

A felsővezető felelős azért, hogy a trendeket felismerje, és az új irányokat kijelölje. A középvezető felelős azért, hogy az új céloknak megfelelően vezesse a rábízott csapatot. A felsővezetőnek bíznia kell munkatársaiban, lelkesítenie kell őket. A folytonos ellenőrzés és a hatalommal való visszaélés megfojtja a kreativitást. A vezetőnek meg kell hallgatnia a munkatársait, figyelni kell rájuk, megbecsülni a tevékenységüket, hogy a bizalom lég-

körében kreativitásuk kibontakozzék. A jó vezető munkaidejének felében a többiek hallgatja.

A középvezetőknek is új képességeket kell kifejleszteniük magukban:

- új erőfeszítések hatékony kezelése minimális költségekkel,
- a problémák késlekedés nélküli megoldása,
- együttműködés osztályon belül és más osztályokkal,
- a felhasználói szükségletek megértéséhez az adatok elemzése,
- új technológia alkalmazása a menedzsment hatékonyabb működése érdekében,
- innovatív, kreatív gondolkodás,
- váratlan változások kezelésének képessége,
- a felhasználói igények ingadozásának előrelátása.

Kihívások a középvezetőknek

Ma a számítógépes technológia változásai határozzák meg a fejlődést és az, hogy az új technikai lehetőségeket a felhasználók hogyan alkalmazzák. A könyvtári felsővezetőknek állandó jelleggel „látniuk” és tervezniük kell a jövőt. A középvezetőknek a napi feladatokkal kell megbirkózniuk, de ha hatékonyak akarnak maradni, folyton kérdezniük kell: hogyan egyensúlyozhatunk a jelenlegi napi tevékenységek és a jövő fejlesztései között, hogy teljesítsük a mostani változó igényeket úgy, hogy ne veszítsük szemünk elől a jövőt. A kihívások nagyok számukra is, a változó környezethez új képességeket kell kifejleszteniük.

/CHANG, Amy – BRIGHT, Kawanna: *Changing roles of middle managers in academic libraries.* = *Library management*, 33. köt. 4. sz. p. 213–220./

(Burmeister Erzsébet)

A berlini Humboldt Egyetem Egyetemi Könyvtárának költségvetési modellje

A berlini *Humboldt Egyetem Egyetemi Könyvtár*-ban alkalmazott költségvetési modell célja, hogy a rendelkezésre álló könyvtári forrásokat egy áttekinthető számítási módszer segítségével, logikus paraméterek mentén az egyetemen oktatott szakokra leossa. A modellt az állománygyarapítás tervezésére az 1990-as évek közepén fejlesztették

ki, és 1998-ban vezették be az Egyetemi Könyvtár könyvtári hálózatában.

A modell alapját az egyetemen oktatott szakok rendszere adja, mivel minden szakot kizárólag egy főkönyvtár képvisel a könyvtári hálózatban. Az

egy-egy szakokra kiosztott költségvetésért a szakreferensek és a könyvtárvezetők felelősek.

Az új dokumentumtípusok, mint az e-könyvek, e-folyóiratok és elektronikus adatbázisok megjelenése 2008-ban szükségessé tette a modell átdolgozását, aktualizálását, mivel az eredeti formájában csak a könyv-, illetve folyóirat-beszerzést vette figyelembe. Ezek a változások 2011-ben léptek életbe. Ezen kívül minden évben rutinszerűen ellenőrzik, hogy a modell megfelel-e a szakok szerkezetének, illetve az új információhordozók terén a könyvkiadás új trendjeinek.

A források szétosztása előtt egy csekély összeget levonnak központi feladatokra, amilyen például az Egyetemi Könyvtár különgyűjteményei, illetve az általános tudományos irodalom és tudománytörténet.

A modellnek két kiindulási pontja van: milyen helyet foglal el egy adott szak az egyetemen, illetve hogy milyenek a szak szakirodalmi igényei, és mennyibe kerül ez a szakirodalom. Így a modellnek két alappillére van, egy egyetemi, és egy szakirodalmi.

Az egyetemi pillér az egyes szakokhoz tartozó oktatók, tudományos munkatársak, valamint a hallgatók számát veszi figyelembe, 70:30 arányban. Így minden szakhoz megállapítanak egy mutatószámot, amely az adott szak költségvetési részesedésének a felét teszi ki.

A szakirodalmi pillérben megállapított mutató a szakok szakirodalmi igényeitől, és ennek a költségtől függ, miközben a nyomtatott és az elektronikus dokumentumtípus között különbséget tesznek. A kettő közötti arányt minden évben újonnan határozzák meg, annak függvényében, hogy a német könyvtári statisztika (*Deutsche Bibliotheksstatistik, DBS*) adatai alapján átlagosan mennyit költenek a német egyetemi könyvtárak elektronikus forrásokra.

A nyomtatott dokumentumok ármutatóját a külföldi és belföldi monográfiák és folyóiratok átlagos árából vezetik le. A monográfiák és a folyóiratok ideális arányát a szakreferensek határozzák meg.

Ezen kívül ők felelnek azért, hogy megállapítsák, hogy a szakjukhoz tartozó mely határterületeket kívánják figyelembe venni.

A szakirodalmi pillér mutató számát egy modell-könyvtár éves gyarapodásából vezetik le (kötetszám és a folyóirat-előfizetések száma). Ezt 4-5 évenként felülvizsgálják, hasonló szakirodalmi igényű intézmények beszerzéseinek megvizsgálásával, melyet a DBS tesz lehetővé. Az igénymutatót külön a könyvek, és külön a folyóiratok esetében besorozzák az ármutatóval, majd összeadják őket. Így áll össze a nyomtatott dokumentumok szakirodalmi mutatója.

A digitális dokumentumok mutatója is egy igényszámából és az átlagos árból áll össze. Az átlagos ár megállapítása azonban ezeknek a dokumentumoknak az esetében nehezebb, mivel a könyvtári statisztikában ezeket nem bontották le szakokra. Így a digitális dokumentumok igénymutatóját az egész könyvtári hálózatra együttesen határozzák meg az országos statisztika alapján.

A tankönyvek beszerzésére külön költségvetési forrás áll az Egyetemi Könyvtár rendelkezésére, így arra külön módosított modellt alakítottak ki. Itt is egyetemi és szakirodalmi pillérből indulnak ki, ám az egyetemi pillér értékét kizárólag a hallgatói létszám határozza meg. A szakirodalmi pillér igénymutatóját az előző három év átlagából kapják meg, mint ahogy az ármutató is az előző három év átlagos áraiból adódik.

A modell alkalmazásában problémát jelent az árjegyzékek és egyéb források hiánya, illetve hogy az állandó aktualizálás sok munkát igényel, és egyre bonyolultabbá teszi a modellt. Előnye viszont, hogy a modell nagyon rugalmas, figyelembe veszi az újdonságokat, és könnyen átlátható.

/BRASCHOB, Katja – HERWIG, Anja – WINTER, Agnes: Das Etatverteilungsmodell der Universitätsbibliothek der Humboldt-Universität zu Berlin. = Bibliotheksdienst, 46. köt. 7. sz. 2012. p. 593-607./

(Némethné Szívi Zsófia)

E-könyv a tudományban – Átok vagy áldás?

Míg az e-könyvek egyre közkedveltebbé és elterjedtté válnak a mindennapokban, a tudományos életben népszerűségük messze elmarad az elektronikus folyóiratoké mögött. Elképzelhető, hogy egyszerűen a jelenség késlekedéséről van szó, de visszavezethető a különbség arra is, hogy a kutatók számára az önmagukban kerek egységet alkotó folyóiratcikkekhez illik jobban az elektronikus formátum.

Az e-könyvek használatával kapcsolatban a szakirodalomban is megoszlanak a vélemények: míg egyes szerzők használati statisztikákra hivatkozva az e-könyveket a könyvtárak legkevésbé fontos szolgáltatásai között tartják számon, mások kulcsfontosságú szerepet tulajdonítanak neki a jövőre nézve. Az utóbbi elképzelés jelen cikk szerint, mely a *Düsseldorfi Egyetemi- és Tartományi Könyvtár (Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf)* használati statisztikáit, kiemelten a könyvtár számára legfontosabb e-könyvszolgáltatók, a *De Gruyter*, az *Elsevier* és a *Springer* adatait vizsgálja, még várat magára.

A használati statisztikákkal kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy a használat még igen keveset mond el az adott dokumentum hasznosságáról, melyre csak közvetett módon lehet következtetni. Ez az e-könyvek esetében különösen igaz, hiszen egy dokumentum letöltése sokkal kevesebb erőfeszítést igényel, mint egy nyomtatott könyv kikölcsönzése. Egy könyvfejezet letöltése pedig akár egy nyomtatott könyvbe való belenézéssel, akár rögtön a kikölcsönzésével is párhuzamba állítható.

Az e-könyvek használati statisztikájával kapcsolatban még egy probléma felmerül: ezeket a statisztikákat ugyanis csakis a szolgáltatón keresztül lehet elérni, hiszen az e-könyveket a saját szervereiken tárolják. Mivel a legtöbb szolgáltató nem definiálja egyértelműen, hogy milyen módszertan alapján hozza létre a statisztikákat, ezeknek a megbízhatósága igencsak kétséges. Ugyan 2006 óta az elektronikus folyóiratok mintájára létezik szabvány a statisztika készítésére (*COUNTER = Counting Online Usage of Networked Electronic Resources*), a kiadóknak nem kötelező ehhez tartaniuk magukat.

Mindenek ellenére érdekes trendek olvashatók ki ezekből a kimutatásokból, és így lehetővé válik az

e-könyvek használatával kapcsolatban hozzávetőleges következtetéseket levonni.

Jelen vizsgálathoz az elemzett adatokat a *Düsseldorfi Egyetemi és Tartományi Könyvtár* statisztikái nyújtják, melyekben minden megnyitott, illetve letöltött fejezet egy-egy használatként került feljegyzésre. A felmérés 2009 januárja és 2011 márciusa között zajlott.

A felmérést két tényező befolyásolhatta: az egyik annak a kérdése, hogy hány könyv áll mind elektronikus, mind nyomtatott formában is rendelkezésre. Annak ellenére ugyanis, hogy a könyvtár alapvetően arra törekszik, hogy ilyen jellegű duplumok ne forduljanak elő, a vizsgálat mégis közel 1000 duplikált címet mutatott ki. Ez magyarázható egyrészt e-könyvcsomagok vásárlásával, mely esetben a könyvtár nem tudja megszabni, hogy milyen dokumentumok kerülnek a csomagba, másrészt azzal a ténnyel, hogy nyomtatott formában sokszor előbb jelenik meg egy-egy fontosabb mű, melynek beszerzésével nem tanácsos várni. Ezen kívül a különösen fontos műveknél szintén ajánlottnak tűnik a nyomtatott verzió beszerzése, hiszen az e-könyvek archiválása még sok kérdést vet fel.

A másik tényező az e-könyvek elérhetősége volt, melyet szűrőpróbaszerűen vizsgáltak, annak alapján, hogy a katalógusban megtalálható, illetve elérhető-e az adott dokumentum. A talált hibák forrása sok esetben a szolgáltatóktól kapott rekordok voltak, de még ezzel együtt is 98%-ban helyesen működtek a linkek, így ki lehetett jelteni, hogy az elektronikus katalógus és a kiadók oldalai közti kapcsolat nem befolyásolta az e-könyvek használhatóságát.

Kiadókra lebontva az adatokból a következő tendenciákat lehetett kiolvasni: A Springertől 2006 óta vásárol a *düsseldorfi könyvtár* e-könyveket. A statisztikák lassú növekedést mutatnak, melyből kitűnt, hogy különösen egy-egy új félév kezdetén ugrik meg a használat. A *De Gruyter* kiadónál hasonló tapasztalatokat lehet levonni, mint a *Springernél*. Az *Elsevier* úgy tűnik, még egy kezdeti fázisban van, kevés letöltéssel.

Összességében azonban kiemelkedő használatról nem beszélhetünk, így a tudományos életben az e-könyvek használata a *Düsseldorfi Egyetemi és*

Tartományi Könyvtár tapasztalatai alapján még várat magára.

/LAMERZ, Lennart: E-Books in der Wissenschaft – Fluch oder Segen? Eine Untersuchung der Nut-

zungsstatistiken der Universitäts- und Landesbibliothek Düsseldorf im Bereich E-Books = Information. Wissenschaft & Praxis, 63. köt. 4. sz. 2012. p. 233-240./

(Némethné Szivi Zsófia)

A Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár részvétele az IMPACT projektben

Hasznára válik-e a Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár (*National and University Library of Slovenia = NUK*) számára az IMPACT projektben való részvétel? A cikk, mielőtt megadná a választ a kérdésre, bemutatja a NUK tevékenységét, felhasználóit, s magát a projektet is, összehasonlítva azt más, szintén uniós finanszírozású projektekkel, amelyekben a könyvtár részt vesz. Általánosabban fogalmazva, a szerző a következőkre keresi a választ:

- hasznos-e a nemzeti könyvtárak részvétele a különböző nemzetközi kutatási projektekben, s ha igen, miért;
- a tömeges digitalizálással kapcsolatos kihívások, problémák kezelhetők-e intézményi vagy nemzeti szinten, avagy csak nemzetközi összefogás adhat rájuk megoldást.

Az IMPACT projekt

Az IMPACT projekt 2008. január 1-jén indult el a Holland Nemzeti Könyvtár vezetésével, a 7. Kutatás-fejlesztési Keretprogram részeként. Célja az volt, hogy automatikus szövegfelismerő rendszerek kidolgozásával és az OCR technológia továbbfejlesztésével javítsa a hozzáférést a tömeges digitalizálási projektek keretében létrejövő, az európai kulturális örökséget feltáró digitális gyűjteményekhez. A projekt négy alprojektje két fázisban zajlott le. Míg az első szakaszban 15 intézmény vett részt (7 könyvtár, 6 kutatóintézet és egyetem, 2 vállalkozás), jelenleg 13 ország 26 intézménye vesz részt a fejlesztésekben (12 könyvtár, 12 kutatóintézet és egyetem, 2 vállalkozás). A NUK a második szakaszban, 2010 elején csatlakozott a projekthez.

A projekt fő célkitűzései a következők: az OCR technológia továbbfejlesztésével javítani a történeti művekhez való digitális hozzáférést; a tömeges digitalizálás során alkalmazott nemzeti és nemzetközi megoldások elemzése; ajánlások megfogalmazása a *best practice* elve alapján; egy kompetenciaközpont (Centre of Competence) létrehozása

a projekt végére a fejlesztések nemzetközi szinten történő elérhetővé tétele érdekében. (Az OCR fejlesztések elsősorban a nyelvi sajátosságokból származó hibák, a dokumentumok nyomtatási minőségéből adódó hibák, illetve a rossz minőségű digitalizálásnak köszönhető hibák kiküszöbölését célozzák meg.)

A projektben európai nemzeti és egyetemi könyvtárak sora képviseli a felhasználók igényeit és szükségleteit, de emellett más fontos feladatok ellátása is a partnerkönyvtárakra vár (pl. projektmenedzsment; tartalomszolgáltatóként a tudományos kutatáshoz szükséges dokumentumok biztosítása; a projekteredmények tesztelése, értékelése és promóciója). A fejlesztéseket a tagkönyvtárak vagy partnereik által digitalizált szövegeken tesztelték; az OCR-ezett szövegeket manuálisan javították, majd újra ellenőrizték. A tartalomszolgáltatási feladatokon túl néhány könyvtár az egyes munkacsomagok vezetőjeként is tevékenykedett, míg a második fázisban csatlakozók kisebb feladatokat oldottak meg. A könyvtárak hasznos információkkal szolgáltak a projekt számára a tömeges digitalizálás során felmerülő problémákkal kapcsolatban is. Ezek az információk jelentősen befolyásolták a szoftverfejlesztések irányát és tartalmát. A NUK a szláv nyelveket beszélő felhasználói közösség speciális igényeit is meg tudta jeleníteni a projekt végrehajtása során.

A Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár

A Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár évente mintegy 200 000, a szolgáltatásokat helyben használó és több mint egymillió távoli felhasználót lát el. A távoli felhasználók leggyakrabban a könyvtár portáljáról (*dLib.si*) elérhető információs forrásokat keresik: nemzetközi és szlovén időszaki kiadványokat, s más online adatbázisokat. A portál felhasználói jellemzően egyetemisták (71,30%), átlagemberek (21,50%), egyetemi oktatók és kuta-

tók (3,10%), diákok (1,80%), illetve külföldiek (2,30%). E felsorolás jól reprezentálja egy modern könyvtár felhasználói körét, akiknek a nyomtatott dokumentumok mellett szükségük van a digitális forrásokra is, s ezeket otthonról, munkahelyükről is szeretnék elérni – a legkülönbözőbb technikai eszközök segítségével. (Lényegében nem különböznek a könyvtárat személyesen használó felhasználói csoportoktól.) A Google Analytics segítségével (amely meg tudja különböztetni a tényleges használókat a keresőrobotoktól) a könyvtár több mint 2,8 millió látogatást regisztrált a portálon, javarészt Szlovéniából (93%).

A *dLib.si* oldalon elérhető források között állományvédelmi céllal digitalizált műveket, illetve a szlovén kulturális örökség megőrzésének céljával digitalizált dokumentumokat egyaránt találunk. 2011 júniusában a portál több mint 4 millió, szabad hozzáférésű szkennelt dokumentumot tett elérhetővé.

A portált a felhasználók általában hagyományos webes keresőmotorokkal használják, s teljes szövegű dokumentumokat keresnek rajta. A gyenge minőségben OCR-ezett szövegek azonban jelentősen megnehezítik számukra a releváns találatokhoz való hozzájutást. A statisztikák azt mutatják, hogy szinte egyelő arányban választják a dokumentumok megtekintésére a HTML és a PDF formátumokat, annak ellenére is, hogy az előbbit az oldaltörések miatt sokkal nehezebb olvasni. A HTML formátum ugyanakkor megkönnyíti az egyes szövegrészek másolását, módosítását és további használatát. A PDF verzió ezzel szemben visszaadja az eredeti dokumentum külsejét, s könnyű letölteni, illetve a számítógépre menteni. Az 1850 előtti, szlovén nyelvű dokumentumok esetében az OCR-ezett szöveg azonban nagyon gyenge minőségű, s a HTML verzió nemcsak egy felismerhetetlen karakterhalmazt mutat, hanem rengeteg hibát és furcsa jelet is, betűk helyett számokat stb. Ezeknél a dokumentumoknál gyakorlatilag lehetetlen a teljes szövegű keresés, illetve a szöveg további használata.

Az ilyesféle komplex problémák megoldása csak különböző szakértők közös munkájával lehetséges – ehhez nyújthatnak nagy segítséget az EU-projektek, amelyekben a NUK már 2001-től részt vesz, s amelyek között sok hasonlóság és sok különbség is felfedezhető.

A DRIVER II projekt esetében a könyvtár hasonló finanszírozási struktúrában (7. K+F Keretprogram) tevékenykedett, mint az IMPACT esetében, s a

konzorciumban is könyvtárak és egyetemek együtt vettek részt. A projekt eredményeképpen egy olyan, a nyílt hálózatok elvén működő szolgáltatás jött létre, amely könnyen adaptálható bármely régióra. A *Nyílt Hozzáférésű Adattárak Szövetségének (Confederation of Open Access Repositories – COAR)* a világ minden tájáról van tagja. Az IMPACT hálózatát egyszer nyitották csak meg a projektzárás után: az *IMPACT Centre of Competence (CoC)* 2011. októberi megnyitásakor kiindulási alapot biztosított a hálózat további működéséhez.

A keretprogram mellett az eContentPlus, illetve később a CIP ICT PSP program biztosított fejlesztési forrásokat – egy más támogatási struktúrában: egyrészt magának az *Európai Digitális Könyvtárnak (Europeana)* a létrehozását támogatta, másrészt különböző alprojektekhez kínált pénzügyi segítséget (Europeana Travel, Europeana Local). A NUK mindhárom projektben részt vett.

Az Europeana nyitott hálózatként működik, s folyamatosan ösztönzi is az új tagokat (intézményeket, szervezeteket, projekteket) a csatlakozásra. Ebben a hálózatban a Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár egyrészt nemzeti aggregátorként tevékenykedik, másrészt pedig elsődleges kontaktként szolgál a szlovén tartalomszolgáltatók számára Europeana ügyekben. Az Europeana-tagsággal a NUK átvette és közvetíti a hálózatban használt szabványokat, munkafolyamatokat is; ez biztosítja a *dLib.si* oldalon elérhető metarekordok magas minőségét is.

A digitalizálási projektek mellett a könyvtár részt vesz az Európai Unió Kultúra 2007–2013 programjából 50%-ban finanszírozott *EOD – eBooks on Demand (e-könyvek kérésre)* elnevezésű projektben is. Az EOD hálózat a kontinens könyvtárainak és levéltárainak folyamatosan gyarapodó partnerségi köre, amely lehetővé teszi, hogy a felhasználók aktívan alakíthassák a közgyűjtemények digitalizálási terveit. Az EOD kiváló visszajelzést ad arról, hogy mire van szüksége a használóknak, s befolyásolni tudja, hogy a könyvtárak – így a NUK is – milyen prioritások mentén alakítsák digitalizálási programjaikat.

Az EOD és az IMPACT között érdekes kapcsolat figyelhető meg: a felhasználói kérésre történő digitalizálás során a szakemberek azokat a munkafolyamatokat és megoldásokat alkalmazzák a digitális objektumok minőségének javítására, amelyeket az IMPACT keretében fejlesztettek ki. A digitalizált

könyveket a könyvtárhasználók nyomtatott formában és OCR-ezett PDF-ben is megkaphatják.

A nemzetközi projektekben való részvétel előnyei és kihívásai

Előnyök

- Új ismeretek és a legjobb gyakorlatok elsajátítása; a projektek révén a könyvtárak elméleti tudásukat gyakorlati megoldásokká alakíthatják. A NUK például a DRIVER II projekt révén megismerte és gyakorlatban is alkalmazni kezdte az új metaadatszabványokat és tartalomcsere-protokollokat. Az IMPACT révén minden addiginál gyakorlatiasabb ismeretre tett szert a digitalizálásban, s megtanulta az együttműködésből adódó tapasztalatokat is a maga javára fordítani.
- A nemzetközi szabványok kifejlesztésében végzett kollaboratív munka ugyancsak számos előnnyel jár az egyes intézmények számára: megtanulják képviselni és kifejezni saját gondolataikat, tapasztalataikat és ismereteiket, ugyanakkor lehetőségük van tanulni, a mások által kitalált megoldásokat adaptálni, esetleg továbbfejleszteni. Ez történt a szlovén nemzeti könyvtárral is az Europeanban és az EOD-ban. Ráadásul az új szabványok bevezetése és alkalmazása sokszor más projektekben való részvételnek is előfeltétele.
- Nemzetközi hálózatokban való együttműködés és integrálódás. A szélesebb nemzetközi szakmai közösségbe való bekapcsolódással lehetővé vált a NUK számára, hogy más, sokkal objektívebb nézőpontból szemlélje a digitalizálással kapcsolatos kihívásokat, problémákat.
- A projektmunka általában munkacsomagokban zajlik, s a partnerek megosztják a feladatokat egymás között. A projektek sikeréhez elengedhetetlen a munkatársak aktív részvétele és a csapatmunka – ahogy ezt a NUK is megtanulhatta az IMPACT projektből, ahol a legkülönbözőbb szakterületek specialistái dolgoztak együtt.
- A kutatók és intézmények nemzetközi hálózatához való csatlakozás erősíti az adott könyvtár nemzetközi szakmai közösségben elfoglalt helyét, amely egy olyan kis állam nemzeti könyvtárának különösen fontos, mint Szlovénia.
- A projektek révén erősödik az intézmény nemzeti szintű együttműködése is; a NUK számos új könyvtárral, egyetemmel, kutatóintézettel létesített szakmai kapcsolatokat az IMPACT keretében.
- Végül, de nem utolsósorban, előny az új források lehetősége. Az EU-projektek olyan pénzügyi tá-

mogatásokhoz juttatják a könyvtárakat, amelyek nélkül talán nem is tudnának új fejlesztésekbe kezdeni.

Kihívások

Az előnyök mellett a projektek megjelenése a könyvtárak életében számos kihívással is jár. A NUK tapasztalatai alapján ezek a következők:

- Fenntarthatóság – a legtöbb probléma ebből adódik, vagyis a projekteredmények bevezetéséből, fenntartásából és a projektmunkatársak továbbfoglalkoztatásából. A kettő pedig szorosan összekapcsolódik: ha nincs pénz a munkatársak foglalkoztatására, nincs, aki megfelelő tudással és gyakorlattal rendelkezik a projekt eredményeit, tapasztalatait illetően.
- Finanszírozási problémák, azaz a projekt végrehajtására fordítandó pénzek – az uniós projekteknél az önköltség – biztosítása. A források konkrét célokhoz kötöttek és limitáltak. Sokszor nehéz megjósolni, hogy egy konkrét feladat elvégzéséhez mennyi idő és emberi erőfeszítés szükséges, mekkora annak költsége, s milyen további költségek merülnek fel a projekt végrehajtása során (különösen több évig tartó projektek esetében).

Ahogy a fenti listából is látszik, a nemzetközi kutatási projektekben való részvételnek több előnye, mint hátránya van. Az IMPACT kiszélesítette a Szlovén Nemzeti és Egyetemi Könyvtár látókörét a digitalizálással kapcsolatos problémák felismerésében és megoldásában. A megszerzett tapasztalatokat és tudást a könyvtár meg tudja osztani nemzeti szinten is, s képes lesz arra, hogy igazi digitalizálási kompetenciaközpontként szolgáljon az ország többi közgyűjteménye számára.

Nemzeti könyvtárként a NUK felelősségi körébe tartozik a szlovén kulturális örökség (nyomtatott és digitális) megőrzése, illetve gyors és ingyenes elérhetővé tétele. Egyetemi könyvtárként pedig a fő hangsúlyt a kiváló minőségű szolgáltatásokra és a digitális források biztosítására kell helyeznie. Az IMPACT-hez hasonló projektekben való részvétel mindkét célkitűzést támogatja. Konkrétabban: az IMPACT révén több mint 5000 digitalizált történeti dokumentum (XVIII. sz. második, illetve a XIX. sz. első feléből) ellenőrzése és javítása történt meg. A most már közel 100%-os pontosságú OCR-ezett dokumentumok könnyen hozzáférhető és jól kereshető információs forrást kínálnak a felhasználók számára. A projekt további eredménye egy, a történeti szlovén nyelv szavait és sajátosságait feltá-

ró, rögzítő lexikon, amely hamarosan a *dLib.si* portálon elérhető digitális könyvtár részévé is válik, lehetővé téve a legmodernebb keresési technikák alkalmazását több mint 200 000 digitalizált történeti dokumentumban. Az együttműködés azt is megmutatta, hogy a tömeges digitalizálás problémái nemzetközi szinten sokkal könnyebben megoldhatók, s a legjobb gyakorlatok alkalmazása

mindig elvezet az eredmények maximalizálásához – költséghatékonysági szempontból is.

VODOPIVEC, Ines: The Role of the National and University Library of Slovenia in a Multinational Research Project (IMPACT): a Case Study. = Liber Quarterly. 21. köt. 3–4. sz. 2012./

(Kovácsné Koreny Ágnes)

Többletérték hozzáadása disszertációkat tartalmazó intézményi repozitóriumokhoz

Az intézményi repozitóriumokat az intézmény saját tudományos publikációinak összegyűjtésére, archiválására és közzétételére hozzák létre. Fő jellemzőjük, hogy nagyon sokfélék lehetnek a funkcióik, szolgáltatásaik, működtetési politikájuk stb. tekintetében, két dologban azonban mindig megegyeznek: teljes szöveghez adnak hozzáférést és megfelelnek a nyílt hozzáférés mozgalom (open access) által megkívánt OAI protokollnak, vagyis tartalmuk „aratható”.

Jelen cikk a disszertációkat és téziseket tartalmazó repozitóriumokat vizsgálja. Az *OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories)* jegyzékében a repozitóriumok mintegy felénél, 1100 helyen jelzik disszertációk gyűjtését, a másik nagy nemzetközi nyilvántartó, a *ROAR (Registry of Open Access Repositories)* pedig több mint 200 olyan szolgáltatást jelez, ahol 100%-ban disszertációkat gyűjtnek. A *Tézisek és Disszertációk Digitális Könyvtári Hálózatának (NDLTD = Networked Digital Library of Theses and Dissertations)* közös katalógusa több mint egymillió tézist és disszertációt tartalmaz, melyek döntő többsége intézményi repozitóriumokban található. Ez jó hír, de azért a kérdés felvetődik: hogyan lehet a repozitóriumok hozzáférhetőségét, hatását, elfogadottságát növelni. Nem elég ugyanis a tartalmakat feltölteni a szerverekre, további értéknövelő funkciókat, szolgáltatásokat kell hozzáadni a repozitóriumokhoz.

A szerző módszere az volt, hogy 13 disszertációkat tartalmazó repozitóriumokkal foglalkozó nemzeti és nemzetközi tudományos konferencia előadásait nézte végig, összesen 54 írást, melyeket a bibliográfia a cikk végén fel is sorol. Ezeket összegezve az értéknövelés öt lehetséges útját nevezi meg és részletezi őket.

1. Minőség

Egy jó repozitórium a kiválasztás feltételeként nemcsak szabványokat és kritériumokat nevez meg, hanem kommunikálja és elő is mozdítja ezt a szerkesztői politikát. A disszertációkat zsűri ellenőrzi, preprinteket és ellenőrizetlen saját archiválást nem engedélyez. A disszertációk vagy végighaladnak az intézmény által szabályozott helyi doktori eljárás elfogadási folyamatán vagy az archiválási folyamat tartalmaz egy formális intézményi validálási pontot. Ugyanez vonatkozik a régebbi, csak nyomtatott formában létező disszertációk digitalizálása után történő bekerülésre.

2. Jó és szabványos metaadatok

A jó minőségű és sok metaadattal ellátott rekordok hozzájárulnak a jó kereshetőséghez és tudományometriai elemzések végzéséhez. Különösen fontosak a metaadat-szabványok a kis és közepes méretű intézmények számára és a DART-Europe-hoz hasonló hálózatokban. A DART az OAI Dublin Core egyszerűsített formáját alkalmazza. Akármelyik metaadatsémát is használja azonban a repozitórium, annak rugalmasnak és más formátummá könnyen konvertálhatónak kell lennie.

3. Formátum

Az adattár formátuma legyen jól kereshető, nyitott és alkalmas a hosszú távú megőrzés céljaira. Ezen túlmenően biztosítsa az intelligens kiaknázhatóságot, vagyis az adatokat lehessen importálni és újra felhasználni. Tárolásra elfogadott formátumok az MS Office Word és az Adobe PDF, de vannak olyan repozitóriumok, amelyek elfogadják az XML, LaTeX, Postscript vagy RDF formátumokat is. Retrospektív digitalizálás után szükséges az OCR-ezés (a szöve-

gek újra felismertetése) és azt követően a kereshető szövegfájlok létrehozása.

4. Interoperabilitás

A disszertációkra való rátalálást és hozzáférhetőségüket nagymértékben elősegíti az, ha hálózatba kerülnek és kapcsolódnak egymáshoz. A hálózat lehet nemzeti vagy nemzetközi. A már említett NDLTD a legjobb példa a nemzetközi hálózatra. Az Egyesült Királyságban az EThOS a nemzeti hálózat, Franciaországban a STAR rendszer. Az interoperabilitás megvalósításához elkerülhetetlen a szabványos tárolási formátumok használata, az arathatóság biztosítása (OAI-PMH) és az intézmény által kinyilvánított közösségi akarat a csatlakozáshoz, nem utolsósorban egy nemzeti aggregációs pont létrehozása a repozitóriumok hálózatba szervezésére.

5. Szolgáltatások

Az alaplehetőségeken túl (keresés, böngészés biztosítása) a használat növelésének érdekében kiegészítő további szolgáltatásokra is szükség lehet, az alábbiak példák további lehetséges hozzáadott értékekre:

- közösségi média funkciók bevezetése: vitafórum, megjegyzések megtételének lehetősége,
- közös, egységesített keresés (federated search),
- használati statisztikák, tudománymetria, idézettség,
- tézisek bemutatása videofelvételen,
- Print on Demand (igény szerinti nyomtatás) bevezetése,
- szerzői jogi védelmi opciók, Creative Commons licencelés,
- többféle formátumú archiválás.

A fentiek közül vannak egyszerűen megvalósítható fejlesztések, mások viszont komoly ráfordítást igényelnek. Általánosságban elmondható, legyenek a repozitóriumi szolgáltatások rugalmasak, könnyen és gyorsan alkalmazhatók, felhasználóbarátak és más szolgáltatási környezetbe is integrálhatók (pl. e-learning).

Ez az öt „hozzáadott érték” már nem új, tesztelték és alkalmazták őket, de mégsem általános érvé-

nyű, bevezetésük függ az intézmény nyílt hozzáféréshez való viszonyától, elkötelezettségétől és attól is, hogy mennyit hajlandó áldozni minderre. Két másik kihívást is fel kell ismerniük a repozitórium üzemeltetőknek: jövőorientáltaknak kell lenniük és a tudományos kommunikáció várható átalakulásának elébe kell menniük.

A PhD disszertációkhoz gyakran mellékelnek egyéb anyagokat is, pl. videókat, multimédiás alkalmazásokat, képeket, táblázatokat, zenét, stb. Ezek gazdag forrásai a kutatásnak, vagyis a keresési és hozzáférési lehetőségeket ezekre is jó, ha kiterjesztik. Az ilyen anyagok befogadása háromféle hatást gyakorol a repozitóriumokra:

- A repozitóriumnak támogatnia kell a szöveges formátumokon kívül az audiovizuális formátumokat.
- A repozitóriumhoz innovatív szolgáltatási környezetet kell biztosítani az intézménynek az adattárak és más formátumú anyagok közzétételében.
- Az intézménynek meg kell vizsgálnia az adattárak és egyéb anyagok közzétételének jogi feltételeit.

A repozitóriumok adattömegeinek a jelenlegi kutatási információs rendszerekbe (*CRIS = Current research information system*) történő még hatékonyabb integrálása és az adatok, például a *Közös Európai Kutatási Információs Formátum (CERIF = Common European Research Information Format)* szerinti cseréje érdekében alapvető például az egységes azonosítók használata a személyek (PersID, DAI ...), struktúrák (OrgID ...), publikációk (RefID, DOI...) esetében.

Az intézményeknek repozitóriumuk sikere érdekében az open access mozgalom melletti elkötelezettségükön túl jó információkra alapuló egyértelmű és tudatos döntéseket kell hozniuk technikai és stratégiai szinten is.

/SCHÖPFEL, Joachim: **Adding Value to Electronic Theses and Dissertations in Institutional Repositories.** = *D-Lib Magazine*, 19. köt. 3/4. sz. 2013./

(*Burmeister Erzsébet*)

A CFL adaptálása és használata a Nyugat-Balkánon

A copyrightról könyvtárosoknak

A CFL online és nyomtatott formában mostantól szerb nyelven is elérhető. A nyomtatott verziót egyetemi könyvtárakban terjesztik Szerbiában, nemzeti és egyetemi könyvtárakban Montenegróban és Bosznia-Hercegovinában. Az online verzió szabadon letölthető a PHAIDRA-ból, a Belgrádi Egyetem 2012 júniusában létrehozott repozitóriumából, amelynek feladata a digitális objektumok archiválása és kezelése az egyetemen.

A CFL-t Dr. *Stela Filipi Matutinovic*, a Svetozar Marković Egyetemi Könyvtár (a Belgrádi Egyetem központi könyvtára) könyvtárosa fordította le az Egyetem Összehasonlító Jogi Intézetének jogi szakértője, Dr. *Dragan Prlja* segítségével, aki átnézte és kiegészítette a szöveget. A fordítás, amely egy TEMPUS-projekt egyik részeredménye, azért is nagy jelentőségű, mert mint Dr. Matutinovic elmondta, a szerbiai könyvtárosok nem rendelkeznek széles körű ismeretekkel a szerzői joggal kapcsolatban. A technikai modernizáció, a felsőoktatási könyvtári rendszereknek a régióba illeszkedése és a szabad hozzáférésű repozitóriumok létrehozása ugyanakkor megkívánja, hogy legyen egy világos szerzői jogi politika, amelynek szellemében az elektronikus anyagokat kezelni kell, mielőtt azok online elérhetővé válnak. A hiány betöltésére választották az EIFL és a *Harvard Berkman Center for Internet and Society* által kidolgozott és szabadon hozzáférhető tananyagot. Az anyag alapját

képezheti a könyvtárosok továbbképzésének és ajánlott olvasmány a Belgrádi Egyetem Könyvtár- és Információtudományi Tanszéke elsődiplomás és posztgraduális képzésben részt vevő hallgatói számára egyaránt. Dr. Matutinovic az esettanulmányokat rövid szövegek formájában a tananyag részévé tette, remélve, hogy a gyakorlati kérdések és megoldásaik a könyvtárosok és a professzorok hasznára lesznek, s ezzel ez az új eszköz segíti megváltoztatni a tudományos kommunikációt a Nyugat-Balkánon.

A fordítás már most nagy érdeklődést keltett. 2013 márciusában (részben az EIFL szervezésében) konferenciát tartottak mintegy 50 könyvtáros és minisztériumi tisztviselő részvételével, hogy megvitassák az *Electronic Information Consortium of Bosnia and Herzegovina (EICBIH)* fejlesztését, melynek célja az elektronikus forrásokhoz való konzorcionális hozzáférés biztosítása. A résztvevők, akik egyetértettek abban, hogy a szerzői jogi kérdések nagy kihívást jelentenek a program számára, tájékoztatást kaptak a fordítás elkészüléséről.

<http://www.eifl.net/news/cfl-adapted-use-western-balkans/>

(Ficzko Ildikó)

Minősített Könyvtár

A *Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár* 2013. január 22-én a Magyar Kultúra Napján megkapta a Minősített Könyvtár címet.

A pályázat célja a minőségfejlesztés és a minőségirányítás módszereinek alkalmazásában kiemelkedő teljesítményt nyújtó könyvtárak és könyvtári tevékenységet folytató szervezetek munkájának elismerése. A pályázók előre meghatározott szempontok szerint elkészített önértékelés és teljes körű minőségügyi dokumentáció benyújtásával jelentkezhetnek a cím elnyerésére. A beérkezett pályázatokat a *Könyvtári Minőségügyi Bizottság* bírálja el az írásos anyagok és a helyszíni szemle alapján. A Bródy Sándor Megyei és Városi Könyvtár a szakmában harmadikként részesült az elismerésben.

(Fonyó Istvánné)
BME OMIKK

A PC volt és marad is a legfontosabb eszköz

Minden ellenkező híreszteléssel szemben a személyi számítógép (PC) nem halott, a számítástechnikai eszközhasználat és az internetelérés túlnyomó része továbbra is ezeken az eszközökön történik – írta a TechCrunch számítástechnikai hírportál.

A számítástechnikai piackutató vállalatok, például a Gartner és az IDC által közzétett, a PC-eladások csökkenését mutató adatokból levont elemzői következtetések általában túlzóak és tévesek, mivel figyelmen kívül hagynak egy lényeges szempontot, a gépek élettartamának növekedését – olvasható az oldalon. A személyi számítógép technológiája mostanra mind formavilágában, mind műszaki paramétereiben kiforrotta vált. Egy 4-6 évvel ezelőtt gyártott PC jelenleg is tökéletesen megfelel az átlagos felhasználói igényeknek mind a kapacitás, mind a sebesség tekintetében – vélekedik a TechCrunch.

A felhasználók túlnyomó többségének a személyi számítógép az elsősorú és legfontosabb számítástechnikai eszköze. Ma 1,5-1,7 milliárd ilyen eszközt használnak, 92 százalékuk Windows operációs rendszert futtat. Az összes létező számítástechnikai eszközön – beleértve az okostelefonokat és táblagépeket is – töltött idő több mint 70 százaléka a PC-kre esik. Az internetes forgalom 80 százalékát is ilyen számítógépek generálják. A felhasználóknak 74 százaléka a személyi számítógépet veszi igénybe leggyakrabban az internet elérésére – olvasható a honlapon

/SG.hu Hírlevél, 2013. április 21., <http://www.sg.hu/>

(B. Bné)

OATD (Open Access Theses and Dissertations)

Az OATD (*Open Access Theses and Dissertations*) – adta közre Thomas Dowling, a Wake Forest Z. Smith Reynolds Library műszaki igazgatója – célja, hogy nyílt hozzáférés biztosításával az egész világon megjelenő szakdolgozatok és disszertációk elérésének legjobb forrása legyen. A metaadatokat (információk a dolgozatokról) 600 kolléga, egyetem és kutató intézet szolgáltatja. Az OATD jelenleg 1,5 millió – a mesterképzés végén írt – szakdolgozat és disszertáció adatait tartalmazza.

[/http://open-resources-librarian.blogspot.com/2013/04/oatd-open-access-theses-and.html/](http://open-resources-librarian.blogspot.com/2013/04/oatd-open-access-theses-and.html/)

(F. Iné)

